
Inhoud

Bibel ien t Grunnegers	p. 3
Marten van Dijken	
Nog eens: Bibel ien t Grunnegers	p. 9
Philip Roorda	
De lofprijsing van Christus in Filippenzen 2:6-11	p. 15
<i>Aantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (kerst 2008)</i>	
Matthijs de Jong	
Het Neie Testament in het Drents	p. 27
Jennie Lambers-Niers	
<i>Uitgelezen: bijbeluitgaven in de NBG-bibliotheek (10)</i>	p. 33
De concordantie van Pieter Janszoon Twisck	
Anne Jaap van den Berg en Boukje Thijs	
De Twentse bijbelvertaling	p. 41
<i>‘Eigen-aardigheden’ van een regionaal project</i>	
Anne van der Meiden	
Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (4)	p. 49
Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul	
Waèr a ’t arte vol van is	p. 55
<i>Het Hooglied van Salomo in het Zeeuws</i>	
Krijn van der Jagt	
Kort Nieuws	p. 61

Bibel ien t Grunnegers

Marten van Dijken

Op 25 oktober 2008 zal de vertaling van de Bijbel in het Gronings worden gepresenteerd, het resultaat van vele jaren zwoegen: ‘n haaidens kerwaai’!

Dit artikel laat zien hoe de Grunnegse bijbelvertaling tot stand gekomen is. In een notendop wordt verteld wat zich heeft afgespeeld in de tijd tussen het eerste initiatief en het moment waarop de laatste hand aan de tekst werd gelegd.

Grunneger Dainsten

In 1973 is begonnen met de vertaling van de Bijbel in ‘geef Grunnegers’. Aanleiding daartoe was de vraag naar bijbelteksten in het Gronings vanwege de opkomst van de Grunneger Dainsten, kerkdiensten in de streektaal. Deze diensten begonnen in de jaren vijftig van de vorige eeuw in zwang te raken. Voor zover bekend was de eerste Grunneger Dainst op 21 juli 1951 in de hervormde kerk van Delfzijl. Voorganger was A.R. Hulst, destijds hoogleraar Oude Testament aan de Universiteit in Utrecht, en daarvoor predikant van de hervormde gemeente in Delfzijl. Van een echte Grunneger Dainst kon je overigens nog niet spreken: er werd nog gezongen in het Nederlands, omdat teksten van kerkliederen toen nog niet in het Gronings beschikbaar waren.

De Grunneger Dainst van Hulst was de aanzet tot meer diensten in de streektaal. Dominee P.J. van Leeuwen, hervormd predikant in Loppersum begon er in 1952 mee, al gauw gevolgd door zijn collega I. Hamming, gereformeerd predikant in dezelfde plaats. Eerst werden ze gehouden bij bijzondere gelegenheden: Pasen, Pinksteren, met kerst of oud- en nieuwjaar, maar al gauw vonden ze vaker plaats. Daardoor werden de diensten in streektaal ‘gewoner’ en kwam er dientengevolge ook steeds meer vraag naar bijbelteksten in het Gronings, vooral naar liederen.

In 1959 werd door de Groninger Culturele Gemeenschap, op instigatie van de directeur S. Broekema, een commissie in het leven geroepen die kerkliederen in het Gronings moest gaan vertalen. Voorzitter van deze

---

commissie werd de Groninger dichter en schrijver Jan Boer. De commissie ging voortvarend aan het werk. Al in 1966 verscheen de eerste liedbundel 'Grunneger Psaalms en Gezangen' in 1981 gevolgd door een tweede 'Psaalms en Gezangen'.¹ Beide liedbundels zijn al lang uitverkocht. Dat was de aanleiding voor de Liudgerstichten om te werken aan een nieuwe, uitgebreide uitgave van psalmen, gezangen en andere kerkliederen in de eigen taal, die rond 2011 zal verschijnen. Er werd in 1959 ook een werkgroep benoemd voor het vertalen van bijbelteksten, maar deze commissie is niet van de grond gekomen. Vandaar dat de Groninger Culturele Gemeenschap een aantal jaren later opnieuw het initiatief nam en in 1973 twee werkgroepen in het leven riep: één voor de vertaling van teksten uit het Oude Testament en één voor teksten uit het Nieuwe Testament.

Beide werkgroepen begonnen behoedzaam. Vanaf 1974 werd er wel eens een gedeelte van hun vertaalwerk gepubliceerd in het Cultureel Maandblad van de Provincie Groningen, maar daar bleef het bij. 'Vertoalen is sekuur waark, dat n bult tied nemt. n Poar verzen op n oavend mag je blied mit wezen', schreven ze eens. Het bleef stil tot 1987: toen kwamen de twee vertaalgroepen voor het eerst bij elkaar. Vervolgens bleek, dat er toch veel werk was verzet: de werkgroep voor het Oude Testament had twee boeken vertaald, Ruth en 1 Samuel, en de werkgroep voor het Nieuwe Testament had het evangelie van Lucas in het Gronings overgezet. 1 Samuel en Lucas verschenen een jaar later in druk.²

Oprichting Liudgerstichten

In 1989 werd besloten een stichting in het leven te roepen om het vertaalwerk beter te organiseren en te coördineren: de beide bestaande werkgroepen hadden van tevoren nooit afspraken gemaakt over de vertaalprincipes en waren vanaf 1973 ook nooit voor enig overleg bij elkaar geweest. De stichting kreeg de naam van Liudger, de man die in opdracht van Karel de Grote in deze gewesten het evangelie moest brengen.

Het eerste wat de Liudgerstichten deed, was het organiseren van een bijbelvertaal cursus. Een aantal hoogleraren van de Groninger Universiteit werd aangezocht om de cursus te geven, die in 1990/1991 werd gehouden voor zo'n dertig cursisten. Van de lezingen en voordrachten die op de cursus waren gehouden werd in samenwerking met het Nederlands Bijbelgenootschap een boek uitgegeven 'Elementen van Bijbelvertalen'.³ Onderwerpen die op de cursus werden behandeld waren onder meer: wat is taal en wat is vertalen, tekstsoort en taalniveau in het Oude en Nieuwe

---

Testament, syntactische problemen, beeldspraak in de Bijbel, en het vertalen van bijbels-theologische termen.

Na de cursus werden drie werkgroepen gevormd die het Oude Testament gingen vertalen en drie groepen die met het Nieuwe Testament begonnen. In 1994 vormde zich nog een werkgroep rond het klooster Berchmanianum in Nijmegen. Deze groep begon met de vertaling van de evangeliën van Matteüs en Marcus. Met de reeds bestaande werkgroep voor de vertaling van kerkliederen, werkten er toen zo'n kleine zestig mannen en vrouwen aan het 'biebelvertoalkerwaai' mee, allemaal vrijwilligers, uit verschillende kerkelijke denominaties. En dat laatste heeft tijdens het vertaalwerk nooit een enkel probleem opgeleverd.

Het vertaalwerk

Het vertaalwerk gebeurde in groepen van zo'n zes tot acht mensen, 'ervaringsdeskundigen', die de streektaal goed beheersten, bijgestaan door één of twee deskundigen op het gebied van de brontaal. Over de vereisten van de werkgroepleden werd eens geschreven: 'As t goud is mout je Grunneger toalgevuil hebben, en zodounde meer heurd hebben as joen aigen lougsters. En as t goud is mout je deurzetten kinnen en dat is meschain nog t minste aan te leren. Overzetten van biebel is veurop *deurzetten*.'⁴

Iedere werkgroep was bezig met één bijbelboek. De deskundige op het gebied van de brontaal leverde meestal een woord-voor-woord vertaling, van waaruit de werkgroepleden, met behulp van andere vertalingen, hun vertaling in het Gronings maakten. De vertalingen van de verschillende werkgroepleden werden ingeleverd bij de secretaris van de vertaalgroep, die deze teksten onder elkaar zette en het geheel doorstuurde naar de deskundige die er een voorstel tot vertaling van maakte. Op de eerstvolgende vergadering van de werkgroep werd deze 'veurzet' dan besproken en kwam men tot een eindvertaling. Deze eindvertaling werd, als het boek in z'n geheel klaar was, gezonden naar de coördinator van het project. Die bekeek of de groep zich gehouden had aan de afspraken die in de loop van de tijd gemaakt waren. Ook zorgde deze ervoor dat er eenheid was in spelling en schrijfwijze. Met zijn op- en aanmerkingen ging het geheel terug naar de vertaalwerkgroep die bepaalde wat ze met deze bemerkingen ging doen. Vervolgens werd een en ander al dan niet in de vertaling verwerkt. Deze nieuwe versie ging naar een lezersgroep. De lezersgroep bekeek of de vertaling op het eerste gezicht goed leesbaar was. Ook keek de groep naar mogelijk achtergebleven taal- en schrijffouten en naar de interpunctie. De op- en aanmerkingen van de lezersgroep werden door de coördinator van het project verzameld en doorgezonden naar de desbetreffende vertaalwerkgroep. Deze

---

beoordeelde de bemerkingen en stelde dan de ‘definitieve’ tekst vast. Voor vertaal- of theologische problemen werd een beroep gedaan op een adviesraad, waarin een oudtestamenticus, een nieuwtestamenticus, een graecus, een hebraïcus en een deskundige op het gebied van de streektaal zitting hadden.

Kortom, voordat de tekst definitief kon worden vastgesteld, was er al heel wat water naar zee gestroomd.

Richtlijnen voor de vertaling

In 1987, toen de twee werkgroepen voor het eerst bij elkaar kwamen, bleek, dat er op verschillende manieren was vertaald. Hoe kon het ook anders? Toentertijd lag het beslist nog niet in de bedoeling de héle bijbel te vertalen en afspraken over de manier van vertalen waren niet gemaakt.

Ook was er gedurende die tijd geen of sporadisch contact tussen de werkploegen geweest, en al helemaal geen overleg. Al werkend en vertalend had iedere groep zijn eigen weg gezocht.

In 1989, bij de oprichting van de stichting, werd besloten een vertaalrichtlijn over te nemen van de werkgroep die bezig was kerkliederen te vertalen. In 1966 toen het eerste boekje ‘Grunneger psalms en gezangen’ uitkwam, schreef die werkgroep in zijn verantwoording: ‘Doul was: ten eerste grondgedachte zo zuver meugelk bewoaren (oetgoan van grondtekst), en ten twijde: streektoal ook zo zuver meugelk hantaaiern (gain vertoald Nederlands).’ De nieuwtestamenticus D. Holwerda, hoogleraar te Groningen en lid van de adviesraad en deskundige in de werkgroep die de meeste boeken van het Nieuwe Testament heeft vertaald, heeft het in het voorwoord bij t Evengelie van Lucas nog eens zo verwoord: ‘As doul het ons veur ogen stoan: God zien woord zo stoef meugelk bie mensken te brengen. Wat of ter ien t Grieks staait zo oet te drukken as n Grunneger dat doun zol as hai t zulfde verhoal vertellen mos.’

Een levende taal verandert, dat is met een streektaal niet anders. Er komen nieuwe woorden bij, oude woorden verdwijnen of krijgen een andere gevoelswaarde. Hoe verwerk je dit in een bijbelvertaling in streektaal? Je wilt toch graag die oude, vaak prachtige woorden, vastleggen voordat ze verdwijnen! Wat doe je dan met *hilleg* (‘heilig’), *rodoagen* (‘dagen’, ‘dag worden’), woorden die in het hedendaagse Gronings praktisch niet meer voor komen, met *gaist* (‘geest’) als iedere Groninger onder invloed van het Nederlands nu ‘geest’ zegt, met *kop* (‘hoofd’) en *pokkel* (‘lichaam’) die in de loop der jaren een heel andere gevoelswaarde hebben gekregen, en met *schietend benaauwd* (‘doodsbenauwd’): past zo’n woord in de Bijbel? Toch zijn ze in de vertaling slechts gehandhaafd als uit het zinsverband duidelijk naar voren kwam wat ze betekenden.

Van 1973 tot 2008 is er aan de vertaling van de Bijbel in het Gronings gewerkt. Meer dan vijftig mensen hebben pro Deo vanuit de brontalen, in goede harmonie, de Bijbel vertaald in ‘geef Grunnegers’. Een project dat z’n weerga qua omvang en duur in de provincie Groningen niet kent en waar iedere Groninger, gelovig of niet, trots op kan zijn.

Noten

- 1 *Grunneger Psalms en Gezangen*, Groningen 1966; *Psalms en Gezangen*, Groningen 1981.
- 2 *t Eerste Bouk Samuël*, Scheemda 1988; *t Evengalie van Lucas*, Scheemda 1988.
- 3 *Elementen van Bijbelvertalen, lezingen en voordrachten onder redactie van ds. K.G. Pieterman*, Haarlem 1992.
- 4 ‘Als het goed is moet men gevoel hebben voor de Groninger taal en daarom meer hebben gehoord dan de taal van eigen dorp. En als het goed is moet men kunnen doorzetten en dat is misschien nog het moeilijkste aan te leren. Vertalen van de bijbel is in de eerste plaats doorzetten.’ Siemon Reker in het voorwoord van *t Eerste Bouk Samuël*, Scheemda 1988.

M. van Dijken heeft als vertaler en coördinator van het project vanaf 1973 meegewerkt aan het biebelvertoalkerwaai van de Liudgerstichten.

Nog eens: Biebel ien t Grunnegers

Philip Roorda

In een tweede artikel over de Bijbel in het Gronings wordt een indruk gegeven van verschillende vertaalkeuzes die in deze vertaling zijn gemaakt.

Onder het kopje ‘Biebel’ verscheen in *Toal en Taiken* het volgende berichtje: ‘Ien oktober komt e Biebel uut ien t Grunnegs, niet ien t Hogelandsters of t Oldambsters, mor ien t Grunnegs. In elks geval is bij t vertoalen veul noadocht over de toal, over t moaken van n soort Grunnegs die veur elkneen dicht bij zien eigen zit. Het kon niet beter! Mor of lezers uut Trimunt en Zeuvenhuzen dat ok vienden?’¹ Nee, volgens de schrijver van dit bericht ‘hemmen die doar niet veul aan.’

Zonder de bewoners van het Westerkwartier de naam ‘Groningers’ te ontzeggen – want in die zuid-westhoek van Groningen liggen Trimunt en Zeuvenhuzen – merken we op, dat in dit korte berichtje minstens tien woorden voorkomen die de meeste Groningers niet als Gronings zullen ervaren. Van S.J.H. Reker, hoogleraar in de Groninger taal en cultuur aan de Rijksuniversiteit Groningen, is de volgende typering afkomstig: ‘Het Westerkwartier is het gebied dat zich streektalig gezien na de stad Groningen als het minst Groningse Gronings voelt.’²

Misschien verschijnt er ooit nog eens een Westerkwartierse versie van de Bijbel, maar ik ben het met de schrijver eens over het nu behaalde resultaat van de *Biebel ien t Grunnegers*: in deze omstandigheden ‘kon het niet beter!’ Met zijn kritiek heeft hij wél de eerste moeilijkheid aangeduid, waar de vertalers van de Bijbel in het Gronings voor stonden. Het Gronings heeft veel (gesproken) dialecten, maar er is geen eenheids-schrijftaal, geen ‘Standaard-Gronings’. Reker is begonnen met het schrijven van een ‘Groninger Grammatica’, maar na zeven afleveringen moest hij dat werk staken wegens het ‘te zeer gevarieerde en veranderlijke Gronings’. De taak die hij nu op zich heeft genomen is het onderzoek naar de ontwikkeling van de Groninger spreektaal.

Kort gezegd: het Gronings is een spreektaal, die in de verschillende regio’s

---

verschillend wordt (uit)gesproken. Het was de taak van de vertalers, een vorm te vinden die door 'de meeste Groningers' verstaan, erkend en aanvaard wordt, en ik denk dat dit aardig gelukt is.

Veel vertalers vertalen samen één boek

Het werk voor de *Biebel ien t Grunnegers* begon met twee vertaalgroepjes die in 1988 de vertaling van 1 Samuel en Lucas tot stand brachten. Na 1990 werden er meer groepjes gevormd, die alle ongeveer zes leden hadden: vijf 'native speakers' van het Gronings en zo mogelijk een of twee 'deskundigen' die Hebreeuws en/of Grieks kenden. Allemaal vrijwilligers. Gemiddeld kwam men eenmaal per maand bijeen, dan werd er (idealiter) één hoofdstuk vastgesteld.

Ieder groepje bestond uit mensen afkomstig uit verschillende regio's. Oldambsters, Hogelandsters, Overdaipsters (het Daip, dat is het Reitdiep, vanouds een taalgrens), Veenkoloniale en andere Groningers werkten bij dit project eendrachtig samen.

Er werd zoveel mogelijk in het noord- en oost-Gronings geschreven: die twee talen ontploen elkaar niet zoveel. De verschillen liggen meestal in kleine punten, bijvoorbeeld in de werkwoordstijden. Noorderlingen hebben vaak andere vormen van de verleden tijd, bijvoorbeeld *hai vroug*, *mouk*, *lait*, *wis*, terwijl die in het oosten luiden: *vruig*, *muik*, *luit* en *wos*. Maar het was nooit moeilijk om daarover overeenstemming te bereiken. Een – meestal gemengde – groep gebruikte nu eens de noordelijke variant, dan weer de oostelijke. Men voelde dat niet echt als een verschil aan.

Een ander verschil: in bepaalde streken van Groningen komt het woordje *zok* (*zuk*) niet voor, in andere wel. Daar zegt men bijvoorbeeld 'hai wast *zok*, *zai* schoamt *zok*'. Maar daar waar *zok* beschouwd wordt als een barbarisme, zegt men: 'hai wast *hom*, *zai* schoamt *heur*'. De laatste Groninger vormen worden hoe langer hoe meer vervangen door *zok*-vormen. Anders dan bij de hiervoor vermelde verleden tijden wordt dit nog wel als een verschil gezien. De vorm 'hai wast *hom*' (in het Nederlands 'zich') hoort bij het zogenaamde 'hom-idiom' (tegenover het 'zok-idiom'). Het is jammer dat dit interessante hom-idiomaticum ten dode opgeschreven lijkt. In de Biebel is in dezen gestreefd naar eenheid en is daarom gekozen voor het *zok*-idiom. Als men desondanks nog ergens het hom-idiom aantreft, is dit aan de aandacht van de revisoren ontsnapt. Eigenlijk dreef het hele project steeds op liefhebberij en interesse, compromis en overleg, waarvan het laatstgenoemde in de praktijk wel eens in de verdrukking kwam. De oorzaak daarvan ligt mede in de ontstaansgeschiedenis. Het begon, ongeveer dertig jaar geleden, als een liefhebberij van enkelingen. Pas na verloop van jaren groeide deze hobby uit tot een project dat heeft geresulteerd in een complete vertaling,

---

waaraan ongeveer zestig vrijwilligers hebben meegewerkt. In zo'n grote groep is overleg soms moeilijk of onmogelijk.

Soms was het wel mogelijk, maar was een groepje te zeer gespitst op het hem toegewezen boek. Een voorbeeld daarvan is 2 Samuel 22. De groep die 2 Samuel vertaalde kwam daar een psalm van David tegen die nagenoeg gelijk is aan psalm 18. Er is daarover geen contact geweest met de groep die de Psalmen vertaalde. Van deze psalm bestaan nu dus twee vertalingen, die niet eensluidend zijn, mede ten gevolge van de bij het begin van het project genomen beslissing de desbetreffende vertaalgroepen de eindbeslissing te laten houden over het door hen vertaalde boek. Nu is het interessant om deze parallelle teksten met elkaar te kunnen vergelijken.

Een voorbeeld: de Hebreeuwse tekst van 2 Samuel 22:16-18 is nagenoeg gelijk aan die van psalm 18:16-18. De Groningse vertaling van 2 Samuel luidt:

- 16 Boom van zee kwam veurndag,
fonnementen van wereld kwammen bloot,
dou de HEER zien vijanden t gelaaide aanzee,
vergrèld zien störmwind over eerde juig.
- 17 Mor mie stook hai van bovenòf zien haand tou,
hai greep mie en trok mie omhoog oet t wilde wotter,
- 18 hai redde mie van mien machtege vijanden,
van aal dij mie hoatten en mie te maans wazzen.

De vertaling van psalm 18 van dezelfde passage is:

- 16 Boom van t wotter kwam te zain,
deur joen draaigementen, HEER,
deur t gebloas van oam oet joen neus,
kwammen fonnementen van vaaste grond bloot te liggen.
- 17 Hai hulp mie van bovenòf, greep mie bie de kladden
en trok mie noar boven oet dat woeste wotter.
- 18 Hai verlöste mie van mien machtege vijand,
van mien tegenstanders, want dij wazzen staarker as ik.

Inhoudelijk is er niet veel verschil. Het parallellisme is wat anders gerangschikt. De letterlijke vertaling van psalm 18:16c is vervangen door een parafraze in Samuel 22:16d.

Bepaalde woorden en uitdrukkingen zijn door de ene groep anders vertaald dan door de andere. Maar ook komt het voor dat een bepaald woord door dezelfde groep wel met tien verschillende woorden of

---

uitdrukkingen is weergegeven. Een voorbeeld daarvan is het in Job, Psalmen en Spreuken veel voorkomende Hebreeuwse woord *rasja* ('goddeloze'). Dat is onder andere vertaald met 'ain dij niks van God wai ten wil', 'minhoed', 'lu dij kwoad in t zin hebben', 'dij van God ofdwoalen', 'min volk'. Dit voorbeeld laat zien dat *Biebel ien t Grunnegers* geen concordante vertaling beoogt te zijn, maar de context een grote rol laat spelen bij de woordkeuze.

Bij het vertalen is de exegese altijd van belang. Een mooi voorbeeld daarvan is de vertaling van Job 19:25 en 26. In vers 25 noemt Job God 'mijn redder', 'mijn verlosser' (Hebreeuws *go'ali*); Job spreekt hier over de redding die hij van God verwacht en waarop hij rotsvast vertrouwt. In de geschiedenis is dit vaak opgevat als een belijdenis van het geloof in de opstanding en het eeuwige leven (zo spreekt de *Vulgata* hierover: *in novissimo die*, 'op de jongste dag'). Onze groep heeft echter gemeend – zonder het geloof in de opstanding te willen loochenen – dat Job hier als zijn rotsvaste overtuiging uitspreekt, dat God hem nog *bij zijn leven* recht zal verschaffen tegenover zijn vrienden, die Jobs lijden aan eigen schuld toeschrijven. Wij sluiten ons aan bij het commentaar van Kissane, die stelt: 'If Job believed in the resurrection, and the possibility of reward after death, he would have had an adequate solution of the problem of suffering, and the whole discussion would have been futile.'³ Het gevolg van het maken van keuzes is, dat bijbelvertalingen van elkaar afwijken. Ook daarvan een treffend voorbeeld afkomstig uit het boek Job. De manier waarop de dichter van dit boek spreekt over Gods strijd tegen de machten van de chaos (onder andere Rahab, Job 26:12) is boeiend. Misschien wordt hier bedoeld op iets dat gebeurd is bij de schepping. Waarschijnlijk spreekt Job namelijk in 26:7-13 over de schepping van de wereld. Dit gedeelte verwijst naar iets dat in het verleden gebeurd is, de gebruikte werkwoordsvormen wijzen daarop. Daarom hebben wij – in afwijking van de *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) – in deze perikoop steeds de verleden tijd gebruikt. Deze vertaling berust natuurlijk op een bepaalde keuze.

In Jesaja 53 viel me op, dat de vertalers in vers 11 op grond van de Dode Zeerollen het woord 'licht' hebben aangevuld, zodat een begrijpelijke tekst tot stand komt: 'Noa aal zien lasten en lieden krijgt hai nou t licht te zain.' Ik denk, dat we dat in meer gevallen hadden kunnen doen. Zo zou ik nu in Habakuk 1:17 die rollen ook willen volgen door het in de Hebreeuwse tekst staande woord *chermo* ('zijn net'), te vervangen door *charbo* ('zijn zwaard'), zodat er staat: 'Daarom trekt hij steeds zijn zwaard om volken uit te moorden zonder meedogen.' In het Hebreeuws lijkt de

---

m veel op de *b*. Dit is iets voor een revisie, mocht die ooit nodig zijn. Er zijn in verband daarmee al meer aantekeningen opgeslagen.

De vertaling van de Godsnaam JHWH heeft geen moeilijkheden opgeleverd. De weergave 'de Heer' ontstond als vanzelf.

De eigennamen en plaatsnamen worden overgenomen in de vorm die de NBV heeft. Dat is in de meeste gevallen vanzelfsprekend, hoewel Oabram en Jokkob toch heel gewoon zijn. 't Evangelie deur Tais, Loeks of Jans' zou echter ook voor veel Groningers vreemd en lachwekkend geklonken hebben.

Aanvankelijk hadden sommige groepen bij de tekst van 'hun' bijbelboeken langere of kortere, verhelderende noten geplaatst. Deze zijn in de uiteindelijke versie vervallen. Vooral die bij het Nieuwe Testament van de hand van D. Holwerda (emeritus hoogleraar Griekse taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen) leken mij belangrijk. Ook bij het moeilijke boek Job mis ik soms node een aantekening. Men zal bijvoorbeeld niet meteen begrijpen wat met het woord 'daglicht' bedoeld wordt in Job 38:15 zonder de verklarende noot.

Gelukkig staat er nog wel een annotatie bij Amos 7:7-8. Daar wordt een aantal maal het Hebreeuwse woord '*anak*', 'lood' genoemd. In onze Bijbel is dat vertaald als *meuker*. In het Nederlands is dat 'moker', oftewel '(lood)zware hamer, breekhamer, slopershamer'. We hebben het dus niet vertaald als 'paslood' (zoals in de *Statenvertaling*, *NBG-vertaling 1951* etc.) of als 'loden last' zoals NBV '*anak* eenmaal overdrachtelijk vertaalt. In de Groningse bijbel hebben we het driemaal weergegeven als een reëel metalen voorwerp. Maar welk metalen voorwerp moeten we ons daarbij voorstellen? Wij denken aan een meuker, dat wil zeggen een slopershamer. Het voorwerp uit Amos 7:7 is dus geen meetinstrument maar een breekinstrument. Bij onze concrete Groningse vertaling wordt Amos 7:7-9 glashelder:

⁷ Dou luit God, de HEER, mie dit zain: Hai ston bie n muur mit n meuker in haand. ⁸ Hai vruig: 'Wat heb ik hier, Amos?' 'n Meuker', zee ik. Dou zee de HEER: 'Mit dizze meuker goa ik dwaars deur mien volk Israël. Der blift niks van heur over. ⁹ Elke stee doar Isaak zien noazoaten heur ofgodenovvers brengen, wordt vernaild. Haailegdommen van Israël worden in puun sloagen, en t hoes van keunenk Jerobeam zel ik mit t sweerd om haals brengen.'

Nu er veel van dit soort verwijzingen zijn weggelaten, moet de tekst voor zichzelf spreken, en wel zo, als het in het voorwoord van een deulitgave

---

wordt gezegd: ‘As t aits kin, mout God zien Woord dudelk wezen zunder oetleg van kerk.’ Dat geldt ook voor de uitleg van de commentatoren.

Waarom een Groninger bijbelvertaling?

Er zijn in ons land na de Delftse bijbel (1477) talloze Nederlandse bijbelvertalingen ontstaan, waaronder zeer verdienstelijke. Iedere Groninger kan die, ook naar eigen inzicht, goed begrijpen en menigeen vindt een eigen Groningse bijbelvertaling overbodig of zelfs oneerbiedig. Er is geen behoefte aan, het is alleen interessant als taalkundig fenomeen. Je moet er niet aan denken dat Jezus en zijn leerlingen Gronings zouden spreken.

Voor ons was het niet alleen een taalkundig experiment. Het was onze bedoeling om de Bijbel dichter bij de lezer te brengen. En dat lukt. Een van onze voornaamste medewerkers, die heel veel tijd en inspanning besteed heeft aan dit project, kreeg vaak te horen van zijn oude vader dat hij zijn tijd en moeite verspilde. Op een goede dag kwam de zoon bij zijn vader en legde bij zijn vertrek een klein boekje op het hoekje van de tafel, met de woorden: ‘Kiek doar mor ais in.’ Het was het evangelie van Lucas. Zijn vader kwam weer met de bekende bezwaren, maar toch ... Bij de volgende ontmoeting was de reactie: ‘Hai jong, wat hestoe mie n mooi boukje brocht! Ik wos ja hailndaal nait dat dat altmoal in biebel staat!’

Tot slot waag ik me aan een vergelijking. Toen in 1943 de Friese bijbel van G.A. Wumkes verscheen bij het Nederlands Bijbelgenootschap, was de eerste oplage (5000 exemplaren) op de dag van verschijning meteen uitverkocht. Het zou prachtig zijn als hetzelfde gebeurt met deze Biebel (3000 exemplaren). Er heerst vaak een zekere rivaliteit tussen Groningers en Friezen. Als die ook nú eens ontbranden mocht ...

Noten

- 1 *Toal en Taiken, Tiedschrift veur Grunneger Kultuur*, 26/2.
- 2 S.J.H. Reker, ‘Gronings’ in: N. van der Sijs (red.), *Taal in stad en land*, deel 3, 90.
- 3 Edward J. Kissane, *The Book of Job, Translated from a Critically Revised Hebrew Text with Commentary*, New York 1946, 120.

Drs. Ph. Roorda werkte als hebraïcus mee aan de vertaling van de Bijbel in het Gronings.

De lofprijzing van Christus in Filippienzen

2:6-11

Aantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (kerst 2008)

Matthijs de Jong

Over weinig teksten in *De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)* is zoveel gediscussieerd als over Filippienzen 2:6-11. In deze bespreking komen verschillende discussiepunten aan de orde. We behandelen de vraag of Filippienzen 2:6-11 als proza dan wel als poëzie moet worden weergegeven. Daarna bespreken we enkele vertaalproblemen binnen vers 6-7 en geven we een typering van de passage als geheel. De uitleg die wordt voorgesteld is dat Christus, anders dan de machthebbers in zijn tijd die zichzelf graag als ‘godgelijk’ presenteerden, juist kwam om mensen te dienen. Omdat hij zijn goddelijke waardigheid vrijwillig heeft afgelegd en zichzelf ten diepste liet vernederen, heeft God hem de allerhoogste positie gegeven. Filippienzen 2:5-11 staat op het leesrooster voor 25 december 2008. Vanwege de omvang is deze bijdrage bij het leesrooster als apart artikel opgenomen.

Proza of poëzie?

De eerste kwestie die in het NBV-project tot veel discussie leidde, betrof de vraag of Filippienzen 2:6-11 als prozatekst moest worden weergegeven of stichisch als een poëtische tekst. Bij deze kwestie speelden allerlei overwegingen een rol. In de exegese is de opvatting ingeburgerd dat Filippienzen 2:6-11 teruggaat op een bestaande vroeg-christelijke hymne die door Paulus in zijn brief werd opgenomen. Wanneer men de tekst beschouwt als een opzichzelfstaande passage en deze typeert als hymne, ligt het voor de hand om de tekst als poëzie te behandelen en stichisch weer te geven. Veel nieuwere vertalingen doen dat (onder meer de

---

Willibrordvertaling 1995 (WV); *Groot Nieuws Bijbel* 1996 (GNB); de Friese bijbel van 1978 en de Groningse bijbel).

Meer recent zijn echter vraagtekens gezet bij de opvatting van Filippenzen 2:6-11 als vroeg-christelijke hymne. Zo menen verschillende uitleggers dat het wel degelijk een stuk van Paulus' hand zou kunnen zijn en heeft men alternatieve typeringen van de passage aangedragen. Een van die genre aanduidingen is *enkomion*. Een *enkomion* is een lofprijzing, een prijzende typering van een persoon, die binnen een tekstverband een duidelijke functie kan hebben.¹ Hier is dat het geval: Filippenzen 2:6-11 is niet een opzichzelfstaand lied, maar is verbonden met de context (2:1-5). Er is op zichzelf geen twijfel over dat Filippenzen 2:6-11 wordt gekenmerkt door een hoge, verheven ('lyrische') stijl en dat de passage allerlei poëtische kenmerken bevat. Tegelijk bevat de tekst ook retorische kenmerken en argumentatieve wendingen (zie de bespreking van de structuur van de passage). Bovendien heeft de passage in de context een duidelijke functie: het wil de lezers een les meegeven en hen aansporen om de gezindheid van Christus te volgen (vers 5). Wat die gezindheid is, blijkt uit de lofprijzing van vers 6-11. Het gaat in Filippenzen 2:6-11 om de typering van Christus als het ultieme voorbeeld van de juiste gezindheid. De vertaalregels van de NBV maken onderscheid tussen poëzie, proza en poëtisch proza. Dat laatste kan allerlei kenmerken van poëzie hebben, maar wordt in de vertaling niet stichisch weergegeven. Er wordt gekozen voor poëtisch proza wanneer de betreffende tekst behalve een poëtische functie ook andere functies heeft, die voor het tekstbegrip belangrijker zijn dan de poëtische functie en die bij een stichische weergave onderbelicht zouden raken. In de NBV is de lofprijzing van Filippenzen 2:6-11 opgevat als poëtisch proza. Dat wil zeggen: alle poëtische kenmerken van de tekst worden onderkend en krijgen in de vertaling een plek. Toch wordt de tekst niet stichisch weergegeven, maar in proza, als onderdeel van de doorlopende tekst. Zo wordt recht gedaan aan de argumentatieve structuur van de tekst en aan de parenetische, aansporende functie die de tekst vervult.²

Moeilijkheden in Filippenzen 2:6-11

Over de vertaling is veel discussie gevoerd. Om die te kunnen volgen, bekijken we eerst de structuur van deze tekst. De lofprijzing is gestructureerd door partikels met een argumentatieve functie:

- 1 (vers 6a)   inzet: typering van Christus' goddelijke positie
- 2 (vers 6b)   'niet' (*ouch*): hij beschouwde het gelijk zijn aan God niet als *harpagmos*
- 3 (vers 7-8)   'maar wel' (*alla*): hij legde zijn goddelijke waardigheid af

-
- 4 (vers 9) 'daarom' (*dio*): daarom heeft God hem juist boven alles verheven
- 5 (vers 10-11) 'opdat' (*hina*): opdat iedereen Christus als Heer zou erkennen, tot eer van God

De woorden *ouch* 'niet', *alla* 'maar wel', *dio* 'daarom' en *hina* 'opdat' geven de passage zijn retorische en argumentatieve structuur. Daarbij bestaan de onderdelen 3, 4 en 5 steeds uit twee delen die in het Grieks met *kai* 'en' verbonden zijn. Bezien vanuit de structuur heeft de NBV het element 'en als mens verschenen' in vers 7 terecht gekoppeld aan vers 8, want hier begint met *kai* het tweede deel van onderdeel 3 (alleen staat het versnummer 8 net te vroeg).

Na de inzet (2:6a), waarin Christus' bijzondere positie wordt getypeerd, volgt een contrast tussen wat Christus niet deed (2:6b) en wat hij wel deed (2:7-8). Daarop volgt Gods reactie: omdat Christus niet zo (vers 6b) maar zo (vers 7-8) deed, gaf God hem de hoogste positie (vers 9). Vers 10-11 beschrijft het doel dat God met zijn handelen beoogde. In de eerste helft van de lofprijzing is Christus subject en staat zijn handelen centraal (vers 6-8); in de tweede helft is Christus object en staat Gods handelen centraal. De strekking is, dat God Christus de hoogste positie heeft geschonken *omdat* Christus zichzelf ten diepste heeft willen vernederen.

Behalve het contrast tussen wat Christus niet en wel deed (onderdeel 2 en 3) en de tweedeling tussen Christus' optreden (onderdeel 1-3) en Gods optreden (onderdeel 4-5), bestaat er ook een parallel tussen de typering *morfê theou* 'gestalte van God' (vers 6a) en *morfê doulou* 'gestalte van een slaaf' (vers 7). De lofprijzing heeft een ingenieuze structuur.

De vertaling van de verzen 6 en 7 brengt verschillende moeilijkheden met zich mee. Hier worden drie kwesties behandeld: (1) de betekenis van *harpagmos* in vers 6b; (2) de betekenis van *morfê* in vers 6 en vers 7; (3) de 'gelijkheid aan God' in vers 6.

(1) De betekenis van *harpagmos* (Filippenzen 2:6b)

Het moeilijkst om te vertalen is vers 6b: *ouch harpagmon hêgêsato to einai isa theôî*, 'hij beschouwde het gelijk zijn aan God niet als *harpagmos*'. Wat dat laatste betekent is niet duidelijk. Het woord *harpagmos* komt van het werkwoord *harpazô* 'roven', 'grijpen'. Het is een *nomen actionis*, dat de activiteit van het roven of grijpen tot uitdrukking brengt. Vandaar dat oudere vertalingen zoals de *NBG-vertaling 1951* het als 'roof' weergeven: 'die het Gode gelijk zijn niet als een roof heeft geacht'. De betekenis hiervan is duister. De pogingen om dit vers een zinvolle betekenis te verlenen, blijven echter onzeker.

Een eerste oplossing is om *harpagmos* hier op te vatten als in betekenis

---

gelijk aan *harpagma* ‘het geroofde’, ‘de buit’, ‘datgene dat men pakt’. Dan wordt de vertaling: ‘(hij) beschouwde het gelijk zijn aan God niet als buit’. Een geliefde uitleg hierbij is, dat de frase ‘iets beschouwen als buit (*harpagmon/harpagma*)’ een uitdrukking was die hetzelfde betekende als ‘iets beschouwen als *hermaion/heurêma*’, dat is een ‘onverwachts geluk’, ‘een onverwachts geschenk’. Het gaat dan om iets dat iemand onverwachts ten deel valt, een ‘Glücksfund’, een ‘gelukkig toeval’, ‘een buitenkans’.

Deze uitleg kan op twee manieren leiden tot een vertaling van Filippenzen 2:6b. In het ene geval is het gelijk zijn aan God een ‘buitenkans’ die Christus kon, maar niet wilde grijpen. In het andere geval is het gelijk zijn aan God een ‘geschenk’ dat Christus kon, maar niet wilde uitbuiten. Met andere woorden, hij wás gelijk aan God, maar zag er vanaf die gelijkheid voor zichzelf ten volle te benutten. De Groningse bijbel volgt deze interpretatie: ‘Dij haar t aanzain van God / en toch sluig Hai der gain munt oet / dat E mit God geliek ston.’ Net zo vertaalt de *New Revised Standard Version*: ‘(he) did not regard equality with God as something to be exploited’. Deze vertaling is ook te vinden in een van de voorlopige versies van de NBV ‘(hij) heeft zijn gelijkheid aan God niet uitgebuit.’²³ Een andere strategie is om de betekenis van vers 6b vanuit de context te bepalen. Het is gerechtvaardigd om, wanneer een bepaalde frase in de brontekst duister is, te kijken of vanuit de directe context een bepaalde betekenis zich aandient. De context van 2:6-11 biedt enig houvast. Uit de bespreking van de structuur (zie boven) blijkt dat vers 6b en vers 7-8 een contrast vormen: eerst wordt gezegd wat Christus niet deed (*ouch*), daarna wat hij juist wel deed (*alla*). Men kan dit contrast gebruiken om zin te geven aan vers 6b. Dan kiest men als het ware voor een omkering van vers 7. Nu is vers 7 weliswaar moeilijk, maar wel vertaalbaar. Vrij letterlijk staat er: ‘maar wél heeft hij zichzelf leeg gemaakt, heeft hij de gestalte van een slaaf aangenomen, en is geworden in gelijkheid van mensen’. Dat betekent: hij heeft afstand gedaan van zijn goddelijke waardigheid, hij heeft de gestalte van een slaaf aangenomen, en is aan mensen gelijk geworden.

Vers 7a zegt dat Christus afstand deed van zijn goddelijke heerlijkheid. Als men op grond van het contrast tussen vers 6b en vers 7 kiest voor het tegenovergestelde daarvan, dan luidt vers 6b: ‘(hij) hield aan zijn gelijkheid met God niet vast’ (NBV). Met iets meer nadruk vertalen ook de GNB en de Friese bijbel op deze manier. GNB: ‘maar heeft zich niet willen vastklampen / aan zijn gelijkheid met God.’ De Friese bijbel: ‘mar Hy hâlde der net mei alle macht oan fêst / om oan God gelyk te bliuwen.’ Het voordeel van zo’n vertaling is dat het een duidelijke tekst oplevert: wat Christus niet deed (vers 6b) is het tegenovergestelde van wat hij wel

---

deed (vers 7-8). Veel vertalingen kiezen voor een dergelijke contextuele weergave. Het is een veilige keuze: als Christus het ene wél deed, dan deed hij het exacte tegendeel ervan per definitie niet. De formulering ‘iets als buit beschouwen’ wordt dan opgerekt naar ‘iets vastklemmen (als buit)’, ‘iets krampachtig vasthouden’. Het is alleen de vraag of dát precies wordt bedoeld met *harpagmos*.

(2) De betekenis van *morfê* (Filippenzen 2:6-7)

De volgende vraag betreft de betekenis van het woord *morfê* in vers 6 en in vers 7. Er is een correspondentie tussen beide verzen. In vers 6 staat *en morfêi theou huparchôn* ‘hij was in de gestalte van God’, en in vers 7: *morfên doulou labôn* ‘hij nam de gestalte van een slaaf aan’. In veel vertalingen blijft de correspondentie tussen *en morfêi theou* en *morfên doulou* behouden: ‘Hij die de gestalte van God had ... nam de gestalte aan van een slaaf.’ (NBV). Net zo in de Friese bijbel: ‘Hy hie it stal fan God, ... troch it stal fan in tsjinstfeit oan te nimmen.’ De term ‘gestalte’ is echter niet zonder problemen, zo meenden althans verschillende NBV-supervisoren. Bij ‘gestalte’ denkt men in eerste instantie aan iemands postuur. Maar er is in de discussie rond de NBV geen alternatief opgekomen dat de vertalers bruikbaar vonden.

Het Griekse woord *morfê* betekent veelal ‘outward form’, ‘appearance’ en heeft betrekking op de gestalte of vorm waarin iets of iemand verschijnt, het zichtbare voorkomen. De Groningse bijbel doet een poging om dit te verwoorden: ‘Dij haar t aanzain van God .... en is in zien veurkommen net as n sloaf worden.’ Jammer dat de parallel is verdwenen, maar goed gezegd. In de lijn van deze vertaling zou men het zo kunnen formuleren: ‘Hij die het aanzien van God had ... werd zo onaanzienlijk als een slaaf.’ Het gaat waarschijnlijk om het aanzien en het voorkomen dat hoort bij een bepaalde positie: het aanzien van God versus de onaanzienlijkheid van een slaaf.

Wat wordt ermee bedoeld dat Christus het voorkomen van een slaaf aannam? Sommige uitleggers menen dat *doulos* ‘slaaf’ hier een echo is van ‘de dienaar van de HEER’ die gehoorzaam het lijden onderging, Jesaja 52:13-53:12. Maar dat is niet ‘een slaaf’ (*doulos*, Filippenzen 2:7), maar ‘mijn dienaar’ (*ho pais mou*, in de *Septuaginta*). Anderen wijzen op verzen in de brieven van Paulus waar het beeld van een slaaf voorkomt, zoals Galaten 4:7, Romeinen 6:16-20 of 8:20-21, maar al die plaatsen zijn als parallel voor Filippenzen 2:7 vergezocht. We zullen later zien dat er een betere uitleg mogelijk is.

(3) De ‘gelijkheid aan God’ (Filippenzen 2:6)

De meest bediscussieerde vraag met betrekking tot Filippenzen 2:6-11 is

---

deze: zegt 2:6b dat Christus gelijk was aan God of niet? Het gaat in dit vers om ‘gelijkheid aan God’ (*to einai isa theôï*) en Christus beschouwde dat niet als *harpagmos* (zie boven). Betekent dit nu dat Christus er geen greep naar deed of dat hij zich er niet aan vastklampte? In het eerste geval gaat het om een streven: de gelijkheid aan God lag binnen handbereik, maar hij greep die niet. In het tweede geval gaat het om Christus’ omgang met zijn gelijkheid aan God. Hij wás gelijk aan God, maar klampte zich daaraan niet vast of hij buitte dat niet uit. Om dit dilemma scherp te stellen, hebben exegeten de volgende termen gesmeed: is voor Christus het gelijk zijn aan God *res rapienda* (iets dat nog te grijpen is) of *res raptá* (iets dat reeds gegrepen is)? Enkele Engelse vertalingen kiezen voor het eerste, zoals de *New International Version*: ‘(he) did not consider equality with God something to be grasped.’ De Nederlandse vertalingen kiezen voor het tweede. Zo bijvoorbeeld de NBV: ‘(hij) hield zijn gelijkheid aan God niet vast, maar deed er afstand van.’

De vertaalkeuze van deze frase wordt op een goudschaaltje gewogen. Immers, als we het tweede spoor volgen, lijkt er in dit vers gezegd te worden dat Christus vóór zijn menswording gelijk was aan God. En daarmee is Filippenzen 2:6 een mogelijke bewijspplaats voor het leerstuk van Jezus’ goddelijke natuur. Toch moeten daarbij enkele vragen worden gesteld. In de eerste plaats hebben we gezien dat de vertaling van *harpagmos* in 2:6b, ondanks alle pogingen, onzeker is en blijft. Daarnaast moet men inzien dat we over deze zin één ding zeker weten: het gaat om iets wat Christus níet deed, en wat in contrast staat met wat hij juist wél deed (vers 7-8). Het gaat hier niet om een definitie van Christus’ wezen. Ten derde moeten we bedenken dat Filippenzen 2:6-11 een lyrische lofprijzing is. Het *Translators Handbook* op Filippenzen waarschuwt terecht: ‘One must realize that in a poetic passage like this a precise metaphysical sense cannot be pressed.’⁴

Dat blijkt ook als we deze tekst in de NBV lezen. Daar wordt vers 6-7 zo vertaald dat Christus gelijk was aan God, maar ‘(hij) hield zijn gelijkheid aan God niet vast, maar deed er afstand van.’ Verschillende commentatoren hebben erop gewezen dat deze formulering vreemd is, bezien vanuit de traditionele dogmatiek. Zo zou dit betekenen dat Christus bij zijn menswording ‘God af’ werd (hij was niet langer God). Hetzelfde geldt ook voor andere vertalingen, zoals de Friese bijbel: ‘mar Hy hâlde der net mei all macht oan fêst / om oan God gelyk te bliuwen.’ Opnieuw is de vraag: heeft *to einai isa theôï* hier wel een metafysische betekenis? Op dit punt geeft het *Translators Handbook* op Filippenzen (p. 56) een goede suggestie: het zou kunnen gaan om gelijkheid aan God in *status*, dat wil zeggen: de hoogste eer en macht. Het accent zou kunnen liggen op de goddelijke eer en macht, dus de hoogste positie. Een typering

---

van de betekenis van Filippenzen 2:6-11 als geheel kan helpen om deze suggestie op waarde te schatten.

De betekenis van Filippenzen 2:6-11

Over Filippenzen 2:6-11 bestaat veel wetenschappelijke literatuur.⁵ Hier beperk ik me tot een schets van één positie, niet bedoeld als laatste woord, maar als een hopelijk verhelderende bijdrage. Het volgende is gebaseerd op de studie van Samuel Vollenweider (hoogleraar Nieuwe Testament in Zürich).⁶

Het woord *harpagmos* komt weinig voor, maar dat geldt niet voor het werkwoord *harpazô* ‘roven’, ‘grijpen’ en voor andere afleidingen ervan. Zowel in de *Septuaginta*, als bij de joodse auteurs Josefus en Filo, als in het Nieuwe Testament, komen deze woorden regelmatig voor. Deze woorden worden doorgaans gebruikt met een sterk negatieve connotatie: ‘iets met geweld grijpen’, ‘zich met geweld iets toe-eigenen’. Toegepast op Filippenzen 2:6 zou het gaan om een eigenmachtige greep naar gelijkheid aan God. De Bijbel kent veel voorbeelden van zo’n eigenmachtig grijpen naar gelijkheid aan God. Het betreft voorbeelden van heersers die zichzelf in grenzeloze zelfoverschatting aan God gelijk achten, zoals de ‘koning van Babylon’ (Jesaja 14), de koning van Tyrus (Ezechiël 28) en Antiochus IV (2 Makkabeëën 9). In Jesaja 14 wordt een gewelddadige heerser opgevoerd die zichzelf gelijkstelt met God, maar ten val komt:

Je zei bij jezelf: Ik stijg op naar de hemel,
boven Gods sterren plaats ik mijn troon.
Ik zetel op de toppen van de Safon,
de berg waar de goden bijeenkomen.
Ik stijg op tot boven de wolken,
ik evenaar de Allerhoogste.
Nee! Je daalt af in het dodenrijk,
in de allerdiepste put. (Jesaja 14:13-15 NBV)

Ezechiël 28 voert de koning van Tyrus op, die zichzelf in zijn hoogmoed als god beschouwt (vers 2, 6, 9). Vanwege deze eigenmachtige greep naar goddelijkheid, zal God hem zwaar straffen (vers 7-10). In 2 Makkabeëën 9:1-29 wordt beschreven hoe God koning Antiochus IV vanwege diens grenzeloze hoogmoed en zelfoverschatting straft met een verschrikkelijk levenseinde. Zo dwingt God hem tot erkenning: ‘Een sterfelijk mens moet zich aan God onderwerpen en zich niet zijn gelijke wanen’ (2 Makkabeëën 9:12 NBV). Het motief van de heerser die zichzelf gelijkstelt aan God als typerend voorbeeld van menselijke hoogmoed, komt vaak voor in het Oude Testament, en daarnaast zowel in de joodse literatuur als in de

---

Grieks-Romeinse literatuur. Ook in de tijd van het Nieuwe Testament was dit verschijnsel bekend. Romeinse keizers, zoals Caligula en Nero, werden gepresenteerd als ‘godgelijk’.⁷ Door christenen werden zulke claims van goddelijkheid opgevat als blijk van hoogmoed die door God bestraft zou worden.

Zelfverheffing is in de bijbelse traditie de typische houding van de aardse machthebbers. De typering van Christus in Filippenzen 2:6-11 vormt daarmee een scherp contrast. Christus wordt in Filippenzen 2:6-11 getypeerd als het tegenbeeld van degenen die zélf een greep doen naar goddelijkheid. Dat zijn de ‘heersers van deze wereld’ die zich in grenzeloze zelfoverschatting aan God gelijk achten. Christus daarentegen zag gelijkheid aan God juist niet als iets wat men zich eigenmachtig toe-eigent. Integendeel, hij legde al zijn goddelijke waardigheid af, werd aan mensen gelijk en onderging in gehoorzaamheid tot het einde de vernederende kruisdood.

En juist daarom, vanwege zijn gehoorzaamheid en ultieme zelfvernedering, heeft God hem hoog verheven en hem een positie boven alles en iedereen gegeven. Alle mensen buigen zich voor hem neer en iedereen erkent zijn macht en goddelijke heerschappij (2:10-11). Dat is precies de positie waar de hoogmoedige heersers op uit zijn en die zij zich in hun zelfoverschatting toedichten, maar de enige die werkelijk deze positie inneemt is Christus.

Christus wordt in Filippenzen 2:9-11 beschreven als hoogste koning, wiens heerschappij en goddelijke macht door heel de schepping wordt erkend. Vergelijkbare typeringenvinden we in teksten waar wordt gesproken over de Mensenzoon die in majesteit zal zetelen op zijn troon (Matteüs 19:28, 25:31) in de hemel aan Gods rechterhand (Marcus 14:62; Matteüs 26:64; Lucas 22:69; Romeinen 8:34). Filippenzen 2:10-11 citeert Jesaja 45:23b (*Septuaginta*), ‘elke knie zal zich voor mij buigen en elke tong zal God prijzen/belijden’, waarbij Christus in Filippenzen 2 de rol vervult die God in Jesaja 45 inneemt.⁸ De wereldwijde erkenning van Christus’ macht en glorie loopt uit op de belijdenis ‘Jezus Christus is Heer’ (vergelijk voor die belijdenis Romeinen 10:9 en 1 Korintiërs 12:3). Het slot van de lofprijzing, *eis doxan theou patros* ‘tot eer van God, de Vader’, onderstreept nog eenmaal het kenmerkende verschil tussen Christus en de heersers van deze wereld. De machthebbers van deze wereld zoeken hun eigen roem en eer. Zo ziet koning Nebukadnessar, die in Daniël 4 wordt opgevoerd als voorbeeld van het hoogmoedige streven naar gelijkheid aan God, zijn grootse prestaties als strekkend tot zijn eigen eer: ‘tot eer van mijn majesteit’ (4:27). De heerschappij van Christus dient echter de eer van God, de Vader. De lofprijzing van Filippenzen 2:6-11 laat zien dat Christus de hoogste positie bekleedt, maar dat zijn macht en

---

waardigheid en de manier waarop hij daarmee omgaat totaal anders is dan bij de wereldse machthebbers.

Op deze manier uitgelegd staat Filippenzen 2:6-11 dicht bij andere teksten uit het Nieuwe Testament, zoals Marcus 10:42-45 (paralleltekst Matteüs 20:25-28), waar Jezus tegen zijn leerlingen zegt (NBV):

Jullie weten dat de volken onderdrukt worden door hun eigen heersers en dat hun leiders hun macht misbruiken. Zo mag het bij jullie niet gaan. Wie van jullie de belangrijkste wil zijn, zal de anderen moeten dienen, en wie van jullie de eerste wil zijn, zal ieders dienaar moeten zijn, want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen.

Hoewel deze passage in toon sterk verschilt van Filippenzen 2:6-11, zijn er duidelijke raakvlakken. In beide teksten staat het gedrag van de 'machthebbers in de wereld' tegenover het handelen van Christus. Christus (de Mensenzoon) fungeert als een tegentype. En dit tegenbeeld wordt de christenen als een voorbeeld ter navolging voorgehouden (verdere teksten in deze lijn zijn Matteüs 23:12; Lucas 14:11, 18:14). En de geciteerde passage biedt nóg een parallel met Filippenzen 2:6-11. In de zin 'wie van jullie de eerste wil zijn, zal ieders dienaar moeten zijn' komen we opnieuw het woord *doulos* 'slaaf', tegen (Marcus 10:44; Matteüs 20:27). Dit beeld van het vrijwillig innemen van de laagste positie – de positie van een slaaf – biedt een goede parallel bij Filippenzen 2:7, 'hij heeft het voorkomen van een slaaf aangenomen'.

Door deze uitleg wordt duidelijk hoe Filippenzen 2:6-11 functioneert in de brief. Het centrale thema van de lofprijzing is, dat Christus niet zijn eigen verhoging zocht (zoals wereldlijke machthebbers dat doen), maar juist de diepste vernedering koos. Omdat hij dat deed, werd hij door God verhoogd tot de allerhoogste positie. Christus is hiermee het tegenbeeld van wereldlijke heersers. En zijn houding wordt de lezers van de brief als voorbeeld voorgehouden. De aansporingen die direct aan de lofprijzing voorafgaan, betreffen en oproep om 'de minste te willen zijn'. Zie met name vers 3: 'Handel niet uit geldingsdrang of eigenwaan, maar acht in alle bescheidenheid de ander belangrijker dan uzelf.' Paulus spoort de lezers aan om de 'gezindheid van Jezus Christus' na te volgen. En de lofprijzing die volgt (vers 6-11) toont Christus als het ultieme voorbeeld van deze gezindheid.

Natuurlijk is Christus' zelfvernedering en verhoging door God meer dan een voorbeeld. Voor Paulus is dit het beslissende moment in de geschiedenis en de mogelijkheid tot redding voor alle mensen. Het unieke

---

karakter van Jezus als tegenbeeld van de wereldlijke heersers en als enige Heer van de wereld is de kern van de lofprijzing. Tegelijk houdt Paulus dit zijn lezers voor als hét voorbeeld van de christelijke gezindheid om niet de grootste, maar de kleinste te willen zijn.

Conclusie

Op grond van het bovenstaande kan de lofprijzing van Filippenzen 2:6-11 als volgt geparafraseerd worden: Christus was bekleed met goddelijke waardigheid, maar hij wilde de hoogste macht en eer, die van God, niet eigenmachtig grijpen. Integendeel, hij deed afstand van zijn aanzien en koos voor de onaanzienlijkheid van een slaaf. Hij verscheen als mens op aarde, waar hij zich liet vernederen en gehoorzaam was tot in de dood. Juist omdat hij niet koos voor zelfverhoging maar voor de diepste vernedering, heeft God hem de hoogste positie gegeven. Hij heeft hem de hoogste macht en eer gegeven en de hele schepping buigt zich voor hem en belijdt zijn goddelijke heerschappij: 'Jezus Christus is Heer'. Gods machtige ingrijpen en Christus' heerschappij strekken tot eer van God, de Vader.

De hier gegeven uitleg van Filippenzen 2:6-11 is gebaseerd op het contrast tussen wereldlijke heersers die eigenmachtig streven naar opperheerschappij en goddelijke roem en Christus die niet zijn eigen verhoging zocht, maar juist de diepste vernedering accepteerde, en daardoor door God tot de allerhoogste positie verheven werd. Christus is daarmee het tegenbeeld van de heersers van deze wereld en het prototype van de gezindheid die tekenend is voor het koninkrijk van God. Dát is de gezindheid waartoe Paulus zijn lezers aanspoort.

Noten

- 1 K. Berger, *Formen und Gattungen im Neuen Testament*, Tübingen/Basel 2005, 401-403. Een *enkōmion* heeft doorgaans drie onderdelen: van de betreffende persoon worden de herkomst, de daden en de roem geprezen (andere voorbeelden in het Nieuwe Testament zijn I Tim. 3:16 en Hebr. 1:1-4).
- 2 Een ander voorbeeld is het (deuterocanonieke) boek Wijsheid, dat in de NBV eveneens als poëtisch proza is weergegeven. De tekst heeft allerlei poëtische kenmerken, maar de functie van de tekst is vooral didactisch en adhortatief. Die functie zou bij een stichische weergave niet goed tot zijn recht komen. Het boek Wijsheid bevat ook een *enkōmion*, namelijk Salomo's lofzang op de wijsheid (Wijsb. 6:22-8:16), dat evenals Filip. 2:6-11 als poëtisch proza is weergegeven.
- 3 Verschillende supervisors hadden kritiek op het woord 'uitgebuit' ('geen mooie vertaling'; 'een vreemd woord in deze context'; 'verkeerd register'). In de uiteindelijke vertaling is dit versdeel aangepast. Maar uit deze bijdrage moge blijken dat er aan de vertaling van dit vers hoe dan ook onzekerheden kleven.

-
- 4 I-Jin Loh en E.A. Nida, *A Translators Handbook on Paul's Letter to the Philippians*, Stuttgart 1977, 56.
  - 5 Voor wie zich wil verdiepen in verschillende exegetische posities met betrekking tot Filip. 2:6-11 is aan te raden: R.P. Martin en B.J. Dodd (eds.), *Where Christology Began. Essays on Philippians 2*, Louisville 1998.
  - 6 S. Vollenweider, 'Der "Raub" des Gottgleichheit (Phil.2.6[-11])' in: *New Testament Studies* 45 (1999), 413-433. De opvatting om in Filip. 2:6-11 Christus als tegenbeeld van Adam te zien wordt door Vollenweider bekritiseerd (p. 419) en blijft hier onbesproken.
  - 7 Flavius Josefus schrijft in *De Oude Geschiedenis van de Joden* boek XIX 1.4 over keizer Caligula: 'Hij riep zichzelf tot god uit en eiste van zijn onderdanen dat ze hem eer bewezen op een manier die mensen niet toekomt.' Josefus beschrijft de gewelddadige dood van Caligula als een straf van God voor zijn slechtheid en hoogmoed. De hier geciteerde vertaling is van F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes, Amsterdam 1996.
  - 8 Ook Rom. 14:11 citeert Jes. 45:23, waar het als beeld van het laatste oordeel wordt opgevoerd.

Geraadpleegde bijbelvertalingen

Voor deze bijdrage is gebruikgemaakt van materiaal uit het NBV-project, waaronder eerdere versies van de vertaling, opmerkingen van de supervisors en de verwerking daarvan door de vertalers. De geciteerde Friese bijbel betreft de *Bibel, út de oarspronklike talen op 'e nij yn it Frysk oerset*, Haarlem 1978; de geciteerde Groningse bijbel betreft de *Biebel ien t Grunnegers*, te verschijnen in oktober 2008, tot die tijd www.liudger.org.

Dr. M.J. de Jong is als nieuwtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Het Neie Testament in het Drents

Jennie Lambers-Niers

Op 26 april 2007 verscheen de hertaling van het Nieuwe Testament in het Drents door Max Douwes. Het eerste exemplaar werd, tijdens een feestelijke bijeenkomst in de kerk van Odoorn, overhandigd aan mevrouw Bep Douwes.

De Drentse schrijver Max Douwes rondde in de jaren zeventig van de vorige eeuw een Drentse hertaling van het Nieuwe Testament af. Deze hertaling verscheen in april 2007. Bewust schrijf ik ‘hertaling’ en niet ‘vertaling’. In 1988 verscheen bij uitgeverij Kok al de hertaling van een van de evangeliën: ‘De Goeie Tieding naor de beschrijving van Matteüs’. Daar schrijft Douwes in het voorwoord waarom hij zijn werk een hertaling noemt: ‘Vertaolen döt men van een grondtekst oet, en die ben ik niet machtig, jammer genog.’¹ Daarom gebruikte hij een groot aantal vertalingen die hij wel kon lezen: Nederlandse, Franse, Duitse en Engelse, zowel van protestantse als rooms-katholieke zijde. Omdat hij niet pretendeerde een correcte vertaling te geven, maar er sprake was van een hertaling, kon hij de teksten ietwat vrijer omzetten in het Drents. Hij wilde ‘niet ieder woordtien op zuchzölf zo letterlijk meugelijk weergeven, maor zuk ook blievend ofvraogen wat de schrievers der met zeggen wolden, en hoe dit weer te geven in het Drents van nou.’²

Max Douwes (1923-1998) genoot in Drenthe vooral bekendheid door zijn optredens voor de regionale radiozender RONO. Hij was de schepper van personages als Mans Tierelier, Klein Rieksie en Ol’Domnee, karakters in een denkbeeldig Drents dorp, gebaseerd op mensen uit zijn omgeving, die hij voor de radio tot leven bracht. Landelijk was hij bekend als televisieregisseur en als producent van documentaires. Hij regisseerde o.a. voor de NCRV de populaire serie ‘Stiefbeen en Zoon’.

Typisch Drents

De hertaling van Douwes leverde een verrassend resultaat op. Hij is vrij dicht bij de tekst van de *Statenvertaling* (SV) gebleven. Maar wat het geheel zo bijzonder maakt is het gebruik van typisch Drentse woorden in

---

de tekst, zonder dat deze afbreuk doen aan de inhoudelijke betekenis. Hierdoor is vooral het verhalende gedeelte van het Nieuwe Testament dichter bij de Drentse lezer komen te staan. Enkele voorbeelden in willekeurige volgorde:

- Johannes 2, het deel dat gaat over de ‘tempelreiniging’, hier staat in vers 16: *oikon emporion*, SV: ‘een huis van koop-handel’, Douwes: ‘boeldag’.
- 1 Korintiërs 4:1 en 2 wordt gesproken over de ‘beheerders van de geheimen van God’: *oikonomos*, SV: ‘uitdelers’, Douwes: ‘meiers’.
- Lucas 2:2, Quirinius, de *hègemoneuontos* van Syrië, SV: ‘stadhouder’, Douwes: ‘drost’.
- Matteüs 20:3, de heer des huizes haalt arbeiders voor de wijngaard van de *agora*, SV: ‘markt’, Douwes: ‘brink’.

Matteüs 7:7-12 in de Drentse hertaling van Max Douwes

Bid en ij zult kriegen; zuuk en ij zult vinden; klop an en de deur zal veur je lösdaon worden. Wel vrag, die kreg ja; wel zuukt, die vindt; en wel anklopt, veur dennend wordt lösdaon. Want wat veur iene maank je zal zien zeun, as die um stoet vrag, hum een vlint geven? Of een edder, as hij hum vrag um een stukkien in de linkerhaand? As ij dan, zo zundig as ij smanks bint, je kinder de goeie dinger toestellen kunt, um te meer zal je Vaoder in de hemel de goeie dinger geven an dennend wel hum daor um vrag. Alles wat ij van aandere mensken gern in de muut ziet, doe dat ok veur aandere mensken. Dat zegt ja de Wet en de Profeten.

Er kunnen vraagtekens gezet worden bij deze manier van ‘hertalen’, immers: in de Griekse tekst staan geen woorden uit de Drentse leefwereld. Dit is mede de reden waarom het werk van Douwes niet eerder is uitgegeven. Bovendien had in de zeventiger jaren van de vorige eeuw de streektaal een andere status dan tegenwoordig.

In het voorjaar 2004 kreeg de Warkgroep Drentstalige Kerkdiensten (Warkgroep) tot haar grote vreugde de beschikking over het werk van Douwes. Zijn weduwe, Bep Douwes, kwam met het verzoek om te kijken ‘of de Warkgroep er iets mee kon’. Ieder werkgroep lid nam een deel van het manuscript mee naar huis om te bestuderen. Gekeken werd naar de woordkeus: was er sprake van authentiek Drents? Naar de inhoud: in hoeverre was er afgeweken van de grondtekst en werd daarmee afbreuk gedaan aan de inhoudelijke betekenis van de tekst?

De Warkgroep reageerde positief en besloot op zoek te gaan naar een mogelijkheid het werk van Douwes uit te geven. Ook al is het geheel van het werk misschien erg ‘doeltaalgericht’, een keuze van de hertaler, het resultaat was zeer de moeite waard. Douwes bleek er in geslaagd te zijn een hertaling in een authentieke variant van het Drents te schrijven die over het geheel genomen dicht bij de grondtekst staat dan hij waarschijnlijk zelf heeft kunnen beseffen.

Manuscript

Twee leden van de Warkgroep, Frits Rosenbaum (kerkelijk werker in ruste) en ondergetekende Jennie Lambers-Niers (emeritus predikant), namen de taak op zich om het manuscript persklaar te maken. Stichting Drentse Taol (sinds maart 2007 Huus van de Taol) zorgde voor de fondsenwerving en benaderde de uitgeverij Het Drentse Boek.

Het persklaar maken was niet zo eenvoudig als het eerst leek. Om te beginnen de toestand van het manuscript: een stapel kopieën, waar de tand des tijds duidelijk aan geknaagd had. Een groot aantal bladzijden was vergeeld en soms waren de letters ook enigszins vervaagd. Omdat Douwes destijds nog geen computer tot zijn beschikking had, waren op veel plaatsen met de hand geschreven verbeteringen aangebracht in een mooi, regelmatig, maar vooral erg klein handschrift, dat soms met een loep ontcijferd moest worden.

Een ander probleem was het wisselend taalgebruik. Douwes had een aantal jaren aan zijn hertaling gewerkt en het was vooral in de laatste delen te merken dat hij in een Nederlands sprekende leef- en werkomgeving woonde. Hij gebruikte steeds meer Nederlandse woorden in de tekst. Zo was *waoter* veranderd in ‘water’, *vriede* in ‘vrede’, *ij(lu)* in ‘jullie’. Ook de lengte van de klinkers veranderde door de tijd heen, ze werden korter. Een voorbeeld: *braacht* of *braachd* werd ‘bracht’. De bewerkers hebben zich de vrijheid veroorloofd om dit later hertaalde deel te bewerken in de stijl van zijn vroegere werk, toen Douwes nog dicht bij zijn Drentse wortels leefde.

Het derde en minst grote probleem was de spelling: toen Douwes zijn werk begon was er nog geen eenduidige Drentse spelling. Ieder schreef zoals hem dat goeddunkte. Enkele voorbeelden: naast *lopen* werd geschreven *loopm* of *loop'n*. Naast *oalderlingen* kwam ook *olderlingen* en *olderlings* voor. De bewerkers hebben geprobeerd binnen het geheel eenheid te brengen en het manuscript bewerkt volgens de officiële Drentse spellingregels, zoals die te vinden zijn in *Drentse spelling. Een handleiding voor de schrijfwijze van de streektaal*.³

Na twee jaar was het manuscript gereed voor verdere bewerking door de medewerkers van Het Drentse Boek. Met name vrijwilligster Metha

---

Struiving-Paesens heeft vele uren besteed aan het uiteindelijke persklaar maken.

Op 26 april 2007 kon, mede dankzij een bijdrage van de Provincie Drenthe, het boek worden uitgegeven. Het eerste exemplaar werd, tijdens een feestelijke bijeenkomst in de kerk van Douwes (Odoorn) overhandigd aan mevrouw Bep Douwes.⁴

Noten

- 1 Uit: *De Goeie Tieding naor de beschrijving van Mattheus deur Max Douwes*, Kampen 1988.
- 2 Uit: *De Goeie Tieding naor de beschrijving van Mattheus deur Max Douwes*, Kampen 1988.
- 3 *Drentse spelling. Een handleiding voor de schrijfwijze van de streektaal*, Assen 1987.
- 4 *Het Neie Testament in een hertaoling van Max Douwes* is verkrijgbaar bij de Drentse boekhandels en bij de stichting Het Drentse Boek, Postbus 11, 7920 AA Zuidwolde (ISBN 978 90 6509 504 6).

Mevrouw J. Lambers-Niers is emeritus predikant en veurzitter Warkgroep Drentstalige kerkdiensten.

Titelgravure van *Concordantie van Twisk*, gemaakt door Hessel Gherritz (1581-1632)

Foto: NBG/Sandra Haverman

De concordantie van Pieter Janszoon Twisck

Anne Jaap van den Berg en Boukje Thijs

Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft de beschikking over een bibliotheek, waarin een ruime collectie bijbels opgenomen is. Deze collectie bestaat uit bijbels in het Nederlands en in verschillende andere talen. Prioriteit in de collectievorming hebben de Nederlandstalige bijbels. De collectie bevat ook een behoorlijke hoeveelheid prentbijbels en geïllustreerde bijbels. Wat betreft de niet-Nederlandse talen zijn de voornaamste edities van de Europese landen en verschillende uitgaven uit andere werelddelen voorhanden, waaronder een grote verzameling Indonesische uitgaven. In deze rubriek zal telkens een interessante bijbeluitgave uit de bibliotheek besproken worden. Dat kan een bijzondere oude bijbel zijn, een prentbijbel of een meer moderne bijbel die speciale toelichting verdient. De uitgave die nu in deze rubriek aan de orde komt, is de *Concordantie der Heyligher Schriften* van Pieter Janszoon Twisck.

Wie wil onderzoeken waar een bepaald woord, of waar een min of meer bekende uitdrukking in de bijbel voorkomt, gebruikt daarvoor een concordantie. Wie voor de eerste maal met een dergelijk boek in aanraking komt, zou, zoals in een boekje over dit onderwerp uit 1953 opgemerkt wordt, de gedachte kunnen krijgen ‘dat er geen onmogelijker boek op de wereld bestaat. Woorden, woorden onder elkander, na elkander, woorden zonder zin en onder woorden – nog “opgehelderd” door aantallen Hebreeuwse en Griekse woorden – Schriftgedeelten, alweer zonder zin. Maar, zo stellen de auteurs, wie als ‘Bijbellezend Christen op de hoogte komt van de betekenis van zulk een concordantie, wie haar als theoloog dagelijks gebruikt, zal de concordantie beschouwen als een der nuttigste werken uit zijn bibliotheek.’

Voor het eerst verscheen een dergelijk naslagwerk omstreeks 1250, toen ook de term ‘concordantie’ geïntroduceerd werd. In 1479 kwam dit werk uiteindelijk in druk uit. Het was een concordantie op de *Vulgata*. Na deze uitgaven zouden er nog vele volgen, zowel in de grondtalen als in de westerse talen. De eerste concordantie in het Nederlands is de uitgave van Pieter Janszoon Twisck, die in 1614 in Hoorn verschenen is.

Concordantie der Heyligher Schrifturen

Vanaf 1609 werden er in Hoorn bij de boekverkoper Zacharias Corneliszoon verschillende doopsgezinde boeken uitgegeven. Eén van de auteurs van wie Corneliszoon werk uitgaf, was Pieter Janszoon Twisck. Hij was voorganger in de doopsgezinde gemeente in Hoorn en daarnaast had hij een stoffenwinkel. In de doopsgezinde gemeente toonde Twisck zich een zeer gedreven voorganger; hij was ook actief als psalmvertaler en dichter van geestelijke liederen. Naar de rederijkersmode van die tijd ondertekende hij zijn geschriften niet alleen met zijn naam, maar ook met zijn kenspreuk: ‘Na beter’, met andere woorden: wie na mij komt, zou het beter (kunnen) doen. In totaal zijn van Twisck 26 uitgaven bekend. De belangrijkste werken zijn een geloofsbelijdenis, enkele historische werken, theologische boeken en zijn in Hoorn uitgegeven *Concordantie der Heyligher Schrifturen*, die gedrukt was in Leiden bij Jan Bouwenszoon.

In de voorrede gaat Twisck in op het fenomeen concordantie. Doordat er inmiddels een groot aantal bijbelvertalingen in de moedertalen uitgekomen was, verschenen er ook concordanties in die moedertalen. Juist de liefde voor zijn moedertaal brengt Twisck tot de uitroep:

Souden wy dan gheen arbeyt doen om onse Nederduytschen
(waer onder so veel gheschillen gheresen zijn) mede te voorsien
met een goede Concordantie, om Schrift met Schrift te verclaren,
wt te legghen ende te vereenighen, tot verminderinghe der
doolingen, ende meerder sekerheyt der rechtsinnighe? Ymmer ja.

Twisck houdt een pleidooi voor de moedertaal waarbij hij aansluit bij de opvattingen die halverwege de zestiende eeuw opgeld deden: het Nederlands is rijk in betekenis en woorden, een taal die evenzeer als het Latijn uitstekend geschikt is om geleerde zaken in uit te drukken. Ook in de zes inleidende lofdichten op de concordantie komt de moedertaal ter sprake:

Lieve waerom wort ons moeders tale niet vermaert,
Heeftse niet lang ghenoegh ghelegghen inder muytten,
Salmen haer noch meer beschempen ende aenfluyten,
Daerse nochtans soo sacht, schoon en wel is gheaert, [...]

Twisck vindt het niet alleen belangrijk dat er zo'n geleerd werk in het Nederlands verschijnt, ook acht hij het waardevol dat leken dankzij zijn concordantie zich nu beter kunnen verdiepen in Gods woord. Als de geleerden al vinden dat een concordantie noodzakelijk is, dan moet er toch zeker ook één gemaakt worden toegankelijk voor leken, 'tot behulp van onse memorie', waarin woordverklaringen zijn opgenomen en waarin ook woorden in verband gebracht worden met andere woorden zodat uit de context de betekenis duidelijk wordt. Twisck noemt zichzelf ook een leek – hij was autodidact en alleen het Duits als vreemde taal machtig – en merkt op dat hij liever gezien had dat anderen een concordantie hadden samengesteld. Maar omdat niemand dit moeilijke werk op zich had willen nemen, was hij uiteindelijk zelf maar aan deze taak begonnen. Hij schetst in zijn voorrede vervolgens zijn werkwijze. Allereerst had Twisck de bijbel 'van vooren tot achteren' doorgenomen, vooral het Nieuwe Testament, en daarnaast veel losse boeken uit het Oude Testament, zoals de Psalmen, waarin veel 'leer-woorden' (didactische kernwoorden) opgenomen waren. Hij had deze bijbelboeken vers voor vers doorgelezen. Vervolgens had hij een lijst aangelegd met woorden en vindplaatsen, en die lijst veelvuldig gecorrigeerd en bijgesteld. Twisck verzuchtte dat het viermaal volledig overschrijven van de bijbel eenvoudiger was dan dit werk. In totaal had Twisck hier vijf jaar over gedaan, een werk waarvoor hij geen inkomsten ontving. Hij sprak de hoop uit dat met zijn concordantie de gebruiker aangespoord zou worden om Gods woord te onderzoeken en te herlezen.

Handleiding bij de Concordantie van Twisck

Twisck geeft uitgebreide instructies bij zijn concordantie. Het boek is niet alfabetisch gerangschikt, maar thematisch, rubrieksgewijs geordend. De concordantie is volgens een zekere hiërarchie ingedeeld. Eerst wordt het thema 'God' behandeld, met daaronder alle zaken die van dit lemma afgeleid kunnen worden, zoals de Vader, de Zoon en de Heilige Geest etc. Na 48 pagina's komt de tweede hoofdrubriek die handelt over 'Christus Jezus ware God ende Mensche', waarvan dan ook weer allerlei afgeleide zaken worden toegelicht. Woorden en uitdrukkingen die in eenzelfde betekenisveld passen heeft hij bij elkaar gezet. Het hoofdwoord is typografisch anders weergegeven. Bijvoorbeeld het lemma 'liefde' is in kapitalen gedrukt. Afgeleiden daarvan zijn de liefde van God tot de mensen, de liefde van mensen tot God, de liefde van mensen tot elkaar. Per lemma heeft Twisck een ordening aangebracht volgens een vast stramien: oorsprong, middelen, lof, aard, werk, nut en eigenschappen. Bij het hoofdwoord 'wijsheid' bijvoorbeeld, geeft Twisck eerst uitleg over de oorsprong van de wijsheid, namelijk God. Daarbij voegt hij alle

---

bijbehorende bijbelpassages. Vervolgens komt een uitleg over de middelen om tot wijsheid te komen, namelijk bidden, zoeken en smeken. Ook bij deze woorden geeft hij de relevante bijbelteksten; enzovoorts. Deze manier van ordenen maakt de concordantie niet overzichtelijk. Daar komt nog bij dat Twisck niet altijd heeft kunnen vasthouden aan zijn eigen ordeningssysteem. Ten eerste omdat hij aanvankelijk dacht dat sommige begrippen niet interessant genoeg zouden zijn, maar daar soms op terugkwam en ze later alsnog tussenvoegde. De tweede oorzaak van de onoverzichtelijkheid was dat het manuscript van de *Concordantie* nog niet gereed was toen delen ervan al op de drukpers lagen:

wat ick den eenen dach ofte weke schreef, is den anderen dach ofte weke wel na den druck gesonden, ende dan ghedruckt wesende, soo conder dan niet by gevoecht worden, het geen daer noch wel soude geschickt hebben, maer heb het elders moeten setten.

Twisck was zich ervan bewust dat dit het snel opzoeken van woorden of begrippen niet makkelijk maakt. Daarom had hij een register toegevoegd op de *Concordantie* zelf. Dat register is wel alfabetisch gerangschikt. Wie bijvoorbeeld een bijbelse uitdrukking zoekt, maar niet weet waar die staat, maar wel een bijzonder woord uit die uitdrukking weet, kan via het register de plaats in de *Concordantie* vinden waar deze uitdrukking wordt uitgelegd en weergegeven. Twisck adviseert de lezer daarbij vooral de minder frequente woorden als uitgangspunt te gebruiken. Zo geeft hij als voorbeeld Lucas 11:10-13:

Want wie daer bidt, die ontfangt: Ende wie daer soeckt, die vint: Ende wie daer aenclopt, die wort opgedaen. Maer bidt onder u een soon den vader om broot, die hem daer eenen steen voor biede? Ende indien hy om eenen visch bidt, die hem een Slange voor den Visch biede? Oft indien hy om een Ey bidt, die hem een Schorpioen daer voor bieden?

Om deze tekst terug te vinden raadt Twisck aan in het register onder het lemma 'Ey' te zoeken: 'soo hebt ghijt terstont', in plaats van onder meer frequente woorden zoals bidden, ontvangen en zoeken. Van de gebruiker wordt daarmee wel veel bijbelkennis van spreuk en context gevraagd. Twisck geeft toe dat wie in het register op een veelvoorkomend woord als 'liefde' zoekt, verwezen wordt naar een heel uitgebreide rubriek in zijn concordantie. Die gebruiker moet afgaan op de eerder genoemde structurering die, zoals we zagen, vrij ingewikkeld is.

De gebruikte bijbelvertalingen bij Twiscks *Concordantie*

Heel sporadisch schrijft Twisck, na het geven van de letterlijke bijbel-citaten of een samenvatting van bijbelcitaten, commentaar op bijbel-vertalingen. Zo vonden we onder de rubriek ‘Echt, Houwelijck, Vryen, Trouwen’ een verwijzing naar Exodus 6 waar de nakomelingen van Mozes worden opgesomd. Eén van die nakomelingen is Amram die trouwde met een zuster van zijn vader. Hierbij merkt Twisck op:

Eenighe copien van de Liesveltsche Bibels seggen, dat Amram sijn ooms dochter nam. Een ander seyt: sijn soons dochter; maer dat dese texten doolen in Exod. 6 ver. 18. dat cont ghy wel verstaen wt de selfde texten Exod. 2. 1. Numer. 26.59. Het welke nu oock in de laetste druck Anno 1612. verbeterd is.

Inderdaad vonden we in de Liesveltbijbel uit 1596 bij Exodus 6:18: ‘Amram nam zijn zoons dochter Jochebed ten wijve’. Dit is in de druk van 1612 verbeterd in ‘zijns Vaders suster’. De vertaling dat Amram ‘sijn ooms dochter’ huwt, komt overigens niet uit de Liesveltbijbel, zoals Twisck aangeeft, maar staat in de katholieke Moerentorbijbel.

Dit verschil in vertalingen roept de vraag op bij welke bijbelvertaling Twisck zijn *Concordantie* heeft gemaakt. Hij schrijft daarover in zijn handleiding. Voor het Oude Testament noemt hij een ‘translatie van D. Marthinus Luther, gedrukt met cleyne letters anno 1564’, waarmee hij, zoals onderzoek uitwijst, doelt op een Biestkensbijbel. De bijbelteksten in zijn *Concordantie* bij het Nieuwe Testament zijn volgens hem gebaseerd op een uitgave van de Biestkensbijbel uit 1602. Tekstvergelijking levert op dat het overgrote deel van de bijbelcitaten in de *Concordantie* van Twisck inderdaad gebaseerd is op de Biestkensbijbel. Zo citeert Twisck Spreuken 26:10 onder het lemma ‘Slap/Brodder’: ‘maer wie een brodder huert dien wortet verdorven’. Dit komt letterlijk uit de Biestkensbijbel. In de Deux-Aesbijbel vinden we: ‘wie eenen humpelaer dinget dien wortet verdorven’ en in de Liesveltvertaling staat de variant: ‘wie eenen sotten huert, die huert onachtsame lieden’. Ook bij de citaten van Twisck uit het Nieuwe Testament blijkt dat hij zich baseert op de Biestkensbijbel. Zo citeert hij Galaten 3:15: ‘Lieve broeders ick wil na menschelijcker manier spreken. Men veracht doch eens menschen testament niet’, een citaat dat letterlijk overeenkomt met de Biestkensbijbel. De Deux-Aes heeft hier: ‘Broeders ick spreecke na menschelijcker wijze, men veracht selfs eens mensschen verbont niet.’ De Liesveltbijbel geeft: ‘Lieve broeders ick wil na menscheliker maniere spreken. Men en veracht doch niet eens menschen testament.’

In zijn handleiding geeft Twisck ook aan dat hij soms de Liesveltbijbel duidelijker vond, of daarin interessante woorden aantrof die niet in andere vertalingen terug te vinden zijn. Een voorbeeld hiervan is het woordje ‘behendigh’ waar Twisck een lemma aan heeft gewijd. Hij citeert dan bijvoorbeeld Spreuken 1:4: ‘Dat de onwetende behendigh, wende de jongelingen constigh ende voorsichtigh worden’ uit de Liesveltbijbel, waar de Biestkensbijbel voor ‘behendigh’ het woord ‘cloeck’ geeft. Wanneer Twisck zich baseert op de Liesveltbijbel, geeft hij dat steeds aan met een hoofdletter ‘L’ achter de vindplaats, dus in dit geval: ‘Pro.1.4.L.’ Het is niet verwonderlijk dat de doopsgezinde voorganger Twisck als basis voor zijn concordantie de Biestkensbijbel heeft genomen die immers in gebruik was bij doopsgezinden en Lutheranen, met incidenteel de Liesveltbijbel. De gereformeerde Deux-Aesbijbel liet Twisck in zijn concordantie buiten beschouwing.

Het moge duidelijk zijn dat de *Concordantie der Heyligher Schrifturen* van Pieter Janszoon Twisck niet overeenkomt met de definitie zoals die aan het begin van deze bijdrage gegeven is. Ruim vijftig jaar later verscheen er wel een concordantie die aan deze definitie voldeed. Deze concordantie was gemaakt door Abraham Trommius, gereformeerd predikant te Groningen vanaf 1671 tot zijn dood in 1719.

De concordantie van Trommius

Trommius’ *Concordantie ofte Woord-register* is gebaseerd op de *Statenvertaling* en is in drie delen tussen 1672 en 1691 verschenen. In de opdracht gericht aan de ‘burgemeesteren en de raed’ in Groningen en in de voorrede beschrijft hij zijn doelstellingen met deze concordantie. In de eerste plaats zou deze publicatie een ‘uitnemende Luyster’ geven aan de ‘publique Oversettinge’, de *Statenvertaling*. Trommius schrijft vol lof over de manier van vertalen van de Statenvertalers: dankzij het bijna woord-voor-woord vertalen uit de grondteksten kon ook zijn concordantie gemakkelijker tot stand komen en beter geordend worden. In de tweede plaats zou deze concordantie bijzonder nuttig zijn voor theologen en onderzoekers van de heilige Schrift, en wel specifiek voor hen die ook de brontalen beheersen. Want in zijn concordantie zijn zowel de brontaal als de tekst uit de *Statenvertaling* te vinden. De Nederlandse woorden zijn alfabetisch gerangschikt, waar nodig zijn ook de betekenissen van de woorden gegeven en tot slot is er een register bijgevoegd met de Hebreeuwse grondwoorden, gerangschikt naar het Hebreeuwse alfabet. Niet alleen zijn zelfstandige naamwoorden opgenomen, maar ook persoonsnamen en geografische namen zijn toegevoegd; daarnaast werkwoorden en ‘kleyne ende geringe woordekens’.

Bovendien zijn er ‘Phraseologien ofte spreek-wysen’ opgenomen waardoor deze concordantie meer is dan alleen een woordenlijst. Trommius noemt in zijn voorrede geen voorlopers van zijn concordantie. Wel geeft hij aan dat, buiten zijn gereformeerde kerk, vooral de doopsgezinden, die zich veel met de Bijbel en met bijbelvertalingen hebben beziggehouden, zijn concordantie kunnen gebruiken. Trommius geeft geen interpretaties bij de woorden, ‘maer late yeder een geerne syn eygen vryheyt.’

De concordantie van Trommius is zeer bekend geworden en is vele malen, tot op de dag van vandaag, herdrukt en in gebruik gebleven.

Geraadpleegde literatuur

J.N. Bakhuizen van den Brink e.a., ‘Ten Geleide’ in: *Woordgebruik in zes Bijbelvertalingen ...*, Bussum 1953.

S.L. Greenslade, *The Cambridge History of the Bible. The West from the Reformation to the Present day*, Cambridge 1963.

O.J. de Jong, ‘Trommius, Abraham’ in: D. Nauta e.a. (red.), *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, deel I, Kampen 1978.

S. Zijlstra, *Om de ware gemeente en de oude gronden. Geschiedenis van de dopersen in de Nederlanden 1531-1675*, Hilversum 2000.

S.B.J. Zilverberg, ‘Twisck, Pieter Jansz.’ in: D. Nauta e.a. (red.), *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, deel I, Kampen 1978.

Dr. A.J. van den Berg is hoofd bibliotheek van het Nederlands Bijbelgenootschap; dr. B. Thijs is als neerlandicus/uitgeefcoördinator verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

De Twentse bijbelvertaling

‘Eigen-aardigheden’ van een regionaal project

Anne van der Meiden

De plannen om te komen tot een vertaling van de Bijbel in het Twents stammen uit het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw. Begin jaren negentig werd er gewerkt aan de bijbelvertaling, eerst aan het Nieuwe Testament, daarna aan het Oude. Uiteindelijk was de vertaling van de gehele Bijbel gereed in 2007. In 2009 zal in één band een herziene versie van de Twentse bijbel verschijnen.

Op 1 januari 1960 vond de eerste kerkdienst plaats die volledig in het Twents gehouden werd. Dat was in de Stiftskerk te Weerselo. De Regionale Omroep Noord en Oost zond de dienst uit. Deze dienst werd de eerste in een lange reeks diensten in de streektaal. De diensten waren van meet af aan een oecumenische aangelegenheid.

Tijdens mijn theologische studie wekte mijn gebruik van de streektaal tijdens kerkdiensten de belangstelling van de Utrechtse hoogleraren A.R. Hulst (zelf een streektaalprediker), Th.C. Vriezen en W.C. van Unnik en later van de Groningse hoogleraar in de Nedersaksische Taal en Letterkunde K.H. Heeroma (Muus Jakobse). Door hen en vele anderen werd ik gestimuleerd om de mogelijkheden te onderzoeken naar een vertaling van de Bijbel in het Twents. Er waren al eerder pogingen ondernomen om gedeelten uit de Bijbel in het Twents te vertalen. Zo werkte J. Buursink in Enschede aan een aantal bijbelgedeelten en later vertaalde de onderwijzer G.B. Vloedveld in Almelo de vier evangeliën. Hij baseerde zich daarbij op de Canisiusvertaling.

Vanaf 1992 werd het project ‘Twentse Bijbelvertaling’ door een leescommissie van ongeveer tien personen uit verschillende professies – theologen, neerlandici en dialectologen – begeleid. De leescommissie wisselde in de loop der jaren van samenstelling. Er ontstond een kleine

---

werkgroep die in 1994 een Stichting Twentse Bijbelvertaling oprichtte. In 1996 verscheen het eerste deel van het Nieuwe Testament (de evangeliën en Handelingen) en in 1998 het tweede deel met het resterende gedeelte van het Nieuwe Testament. De Enschedese streektaalluitgever Van de Berg adopteerde de uitgave van deze delen. Na de goede ontvangst van de twee delen Nieuwe Testament besloot de Stichting ook de vertaling van het Oude Testament ter hand te nemen. In 2001, 2002, 2004 en 2007 verschenen vier delen die het complete Oude Testament omvatten. De klus leek geklaard, maar op dit moment is een herziening in de maak, mede naar aanleiding van een spellingsherziening van het Twents. In november 2009 wordt de uitgave van de complete bijbel in één band bij uitgeverij Jongbloed verwacht.

De belangstelling voor de Bijbel in onze streektaal is groot, vooral voor de delen die de bekende verhalen bevatten. Tijdens streektaaldiensten, maar ook wel in ‘gewone’ Nederlandstalige diensten worden dikwijls lezingen uit de Twentse bijbel gekozen. Men ervaart dat gebruik niet als vervangend, maar als verrijkend. Het gebruik bij huwelijken en begrafenissen neemt toe.

Het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) hielp ons reeds vroeg in het project met uitgangspunten en richtlijnen voor de vertaling, zoals die bijvoorbeeld neergelegd waren in een handleiding die gebruikt werd voor *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). Het uitgeefplan voor de Twentse bijbelvertaling bood ruimte aan één vertaler, bijgestaan door een leescommissie.

Eigen-aardigheden

Om de Bijbel uit de grondtalen te vertalen naar een Nedersaksische variant als het Twents, heb je weinig steun aan Nederlandse vertalingen. Je moet je bronnen elders zoeken, bijvoorbeeld in het taalverwante grensgebied, zoals Platduitse bijbeluitgaven (1984 en 1996), de Friese bijbel en de beschikbare proefvertalingen van bijbelboeken in het Gronings, Drents en Achterhoeks.

Wij stuiten bij ons werk op blokkades die specifiek lijken voor het vertalen in streektaal, en in het bijzonder voor het Twents. Zo bestaat er geen ‘algemene’ Twentse taal die in de hele streek eensluidend wordt geleerd, gebruikt, gelezen en verstaan. Er bestaat evenmin een duidelijke schrijf- en lees traditie in het Twents. Pas na de jaren vijftig van de vorige eeuw is er beweging gekomen in het taalbesef van de Twentenaren. Het was dan ook niet eenvoudig om een ‘gemiddelde’ taal te voeren, gezien de vele lokale varianten. Dat betekende dat we voortdurend aannemelijke

---

keuzes moesten maken. En die werden ons niet altijd in dank afgenomen: sommige strijders voor strikt lokale taalvarianten bleken fanatiek en stonden de acceptatie van één Twentse taal voor de Bijbel in de weg. Een moeilijkheid vormden ook de zwaar geladen theologische ‘container-termen’ zoals zonde, genade, liefde, gerechtigheid. Deze woorden zijn weliswaar door de *Statenvertaling* en kerkgebruik expliciet geijkt, maar blijken in streektaalen moeilijk overzetbaar en moeten ‘verkaveld’ worden over diverse andere beschikbare woorden. Zo heeft *zunde* vele gezichten in het Twents: we gebruiken afwisselend ‘misstappen’, ‘slechte dingetjes doen’, ‘zich min benemen’, ‘zich mis hebben’, ‘verkeerd doen’ et cetera. Een ander vertaalprobleem deed zich voor bij het onderscheiden van mannelijke en vrouwelijke begrippen. De Nederlandse taal is in dit onderscheid veel ‘stelliger’, wat kennelijk een kenmerk is van jongere taal. Voor veel streektaalen in ons land gaat die stelligheid niet op. Een voorbeeld: als in Twente Marietje buikpijn heeft, is hij er mee naar de dokter geweest. En opoe is niet langer thuis te houden, het wordt lastig, want het eet niet meer.

Naast blokkades waren er ook verleidingen. Zo kennen we in het Twents vele, fraaie, oude woorden. De verleiding is groot die juist in een bijbelvertaling in de streektaal te gebruiken. Maar in de loop van de jaren zijn we beducht geraakt voor de verleiding een taalvitrine in te richten. Daar zou de nu levende Twentenaar wel enigszins bewonderend naar kijken, maar er geen deel meer van uitmaken. Toch konden we soms niet heen om bijzonder kernachtige woorden, die beter dan welk equivalent dan ook weergeven wat bedoeld wordt. Die hebben we of in de tekst of in het notenapparaat opgenomen.

Het doel van de Twentse bijbelvertaling

Het doel van de Twentse bijbelvertaling is de bijbeltaal dichter bij de lezer te brengen, naar het niveau van het onmiddellijk herkenbare en eigene. Het is aan mensen die niet tweetalig zijn grootgebracht moeilijk uit te leggen dat de streektaal een eigen koloriet heeft, een eigen intonatie, en zelfs een eigen stemgebruik oproept. Streektaalgebruikers daarentegen kennen het typisch Nederlandse karakter van een ‘maaktaal’ niet. Ze missen ook de ‘Troonrede-laag’, dus geen ‘deftig’ of statig niveau zoals in het Hollands ingekleurde Nederlands het geval is. Een Bijbel in de streektaal laat zien, dat het woord inderdaad niet te ver, te hoog of te diep is, maar in eigen hart en eigen mond kan liggen. Bij de hand en bij het hart. Een Twentse bijbel moet daarom ook voorgelezen kunnen worden. Na bijna vijftig jaar Twentse kerkdiensten merk ik nog steeds dat er een ander soort eerbied ontstaat, wanneer mensen voor het eerst de eigen taal horen die ze vroeger formeel en gesacraliseerd toegediend kregen in de kerk.

Soms compleet met bevende tremolo, om de eerbied vroom gestalte te geven. Het gedragen voorlezen, een erfgoed van licht dwepend piëtisme en rederijkersstijl, is in de streektaal onuitvoerbaar.

Dat wil niet zeggen dat streektalen niet een eigen ‘timbre’ hebben, waardoor emoties uitwisselbaar worden. Als bijvoorbeeld Herman Finkers zijn show begint met psalm 131 in het Twents, voelt iedereen in de zaal dat je dit in het Nederlands niet zo kunt overbrengen. Ik zou dat een eigen ‘beleef-laag’ willen noemen.

Dat levert ook wel discussie op: de vertaling in streektaal desacraliseert. De bijbeltaal wordt in de streektaal niet als aanzeggend en verheven ervaren, geboren en gesproken vanuit een gezag, van kerk en Westen. ‘Weest gegroet Maria’ is een verheven, godsdienstig geladen zin geworden, terwijl er ‘gewoon’ ‘Goeiendag Maria’ staat. Hoogstens: ‘Weas walgemood Maria’. En ‘Het is volbracht’ is voor velen een preekvullend onderdeel van de verzoeningstheologie geworden. In dat woord werd erg veel opgetast, terwijl het niet anders betekent dan: ‘t is ‘doan’, het karwei is af. Dat woord gebruikt ook de boer die de maïs van het land heeft of de stervensbegeleider die aan de familie meldt dat het ‘gebeurd’ is. Een ander voorbeeld is het gebruik van de Godsnaam. In de grondtalen vinden we niets terug van het geheiligde gebruik van de Godsnaam. In de grondtaal vinden we nu eenmaal geen hoofdletters en dat baant de weg naar vrome ‘disselerieje’. Zo is het gebruik van een bepaalde spelling van de Godsnaam een sjibbolet geworden in het kerkelijk leven. Dat kennen de streektalen niet.

Weerstanden

Sinds de kerkdiensten in het Twents van start gingen, brak de kritiek los, zowel in Twente als daarbuiten. Een eentonige melodie: het bijzondere van de Bijbel werd ‘te platvloers’. Men hoorde woorden die ook op straat werden gebruikt. Het hielp niet te beweren dat bijvoorbeeld in Marcus of Ruth geen staaltjes van hoogstaand brontaalgebruik te vinden is. Men moest van de ‘deftigheid’ en verhevenheid afbliven.

Dezelfde kritiek ondervond ook de eerste poging om de Twentse bijbeltekst te sonderen bij het publiek. Voorafgaand aan het eerste deel, werden op dertig zaterdagen proefvertalingen gepubliceerd in de streekkrant *Tubantia*, met het verzoek te reageren. Dat leverde een schat aan variaties en suggesties op.

Weerstanden kwamen vooral van de zijde van liefhebbers van de *Statenvertaling*, vooral uit de meer rechts-orthodoxe kringen. Men vond bijbel en Twents niet met elkaar rijmen, omdat zogenaamd heilige zaken ‘gewoon’ dreigden te gaan klinken. De eerbied, de distantie en, een ander verwijt, de geboden distantie van het vervreemdende woord moest in de

---

taal hoorbaar blijven. Er zijn heel wat pijlen van toorn op ons gericht: wij zouden rekenschap en verantwoording moeten afleggen voor dit goddeloze werk.

Strategie

Toch zijn we altijd het strakke uitgangspunt van de NBV trouw gebleven: de taal gaat voor de theologie uit. En wat ons betreft: de eigen herkenning gaat voor de kerkelijke ijking van de taal uit. Ik noem deze strategie graag de communicatief-idiolectische. Elke vertaling die niet uitgaat van het volledig respect van de ontvangende taal als gelijkwaardig aan de brontaal, lijkt verwerpelijk. Dat betekent dat nederbreeuws of nedergrieks voor streektaalvertalingen niet aan de orde zijn.

Kortom: vertalen in de streektaal wordt gedragen door empathisch vermogen in de streekcultuur en soms het volkskarakter, zoals die zich uitdrukken in de streektaal en in de capaciteit de boodschap communicatief te ‘incultureren’, zonder ‘plat’ te worden. ‘Jezus gengeln oawer ’n Es’ klinkt leuk, maar is niet ter zake: Hee kuierden deur ’t korenveald, want het Twents gebruikt graag de oude koppeling van lopen en spreken in het woord kuieren. Streektaalvertalingen hebben beslist geen behoefte aan oubollige inculturaties. Jezus hoeft niet in Vasse geboren te zijn om ‘echt’ te worden en de kruisiging hoeft niet op een willekeurige ‘galgenbealt’ in Twente gebeurd te zijn om geloofwaardiger te worden. De eigen kleur en sfeer van de streektaal wijst in de richting van eigen woorden, die het vermogen hebben de luisteraar ‘achter ’t veske te kijken’.

Verstaanbaarheid, voorleesbaarheid en helderheid in woordkeuze blijven de grote motoren. Volgens Handelingen 2 wordt er van de ene kant gesproken (*gloossa*), aan de andere kant wordt het woord gehoord in het eigen *dialektos*. Daar ligt de grote kloof voor ieder die communiceert, overbrengt en vertaalt.

Gewoon

De meest opvallende reactie van mensen die voor het eerst een kerkdienst in streektaal meemaken is: ‘Het klinkt zo gewoon, zo vanzelfsprekend.’ Inderdaad: noch de vermoede bedoeling van de auteur, noch de taalstructuur van de grondtalen, noch de literaire preferenties beslissen: het gaat om de communicatie van hoorders met woorden die in hun eigen omgeving een plaats moeten krijgen. Dat het woord tegenover ons staat, kan het best gerealiseerd worden door het ‘gewoon’ voor onze voeten te laten landen.

De inhoud van de boodschap moet opnieuw tot leven komen. Dat kan ook door streektyperende humor: de Kiekajoon, de boom van Jona, kan

---

in het Twents het best: 'Wie-wa-woonderboon', worden. Maar pas op: een beest is niet zomaar een beest, maar een koe. En de 'wichter' zijn niet alleen meisjes, maar ook jongens tot ze de broek aankrijgen. En we mogen rustig zeggen in de psalmen: 'Heer, luster noar mien stille wean.' En als het menselijk lichaam als zwak wordt aangeduid, zeggen we liever: 'dat vleis hef niks um 't lief'. En we zijn zuinig met het woord 'gerechtigheid'. De oude Tukkers weten namelijk nog dat het woord ook erfgrond betekent. En als je de uitdrukking 'hij is de zoon van' niet kent, maar altijd zegt 'hij is er één van...', mag je dan ook zeggen dat Jezus er één van God is? En als fijnproevers daarop dan vragen: 'Ja, maar zijn er dan nog meer?', mag ik dan als secundair reagerende Saks zeggen: 'Ik zol 't nich wetten?' Het mooiste voorbeeld van inculturatie van een boodschap in een bepaalde volkscultuur lijkt mij de vertaling van de tien geboden. De uitdrukking: 'Gij zult niet' is vrijwel onvertaalbaar in het Twents. Gelukkig kun je met het ene Hebreeuwse lettertje dat 'Niet' betekent, uit de problemen komen. Ons Saksisch levensgevoel zegt dat je de geboden pas ernstig neemt als je ze toegeëigend, verworven hebt als waardevol, dus als je ze beleeft. Dan zeg je dus: 'Doodhouwen, dat doo-j nich'; 'Echtbrekken, dat doo-j nich', et cetera. En dan zien we de verwantschap met het Engelse 'This is not done', zoiets doen wij niet, persoonlijk niet en als collectief niet.

Belangstelling voor de bijbelvertaling in de streektaal

Als we ons realiseren dat, volgens een Brussels rapport van de Commissie Etnische Minderheidstalen in Europa, in Nederland iets meer dan 50% van de autochtone bevolking overdag geen Nederlands tegen elkaar spreekt, maar een streektaal, wordt de positie van de Bijbel in de streektalen een interessante. Twintig jaar geleden hadden de kerken en ook het NBG nauwelijks belangstelling voor de streektaalvertalingen. Dat is nu totaal anders geworden. Hoewel: theologisch Nederland kan er nog weinig mee. Ik krijg vaak te horen dat er natuurlijk wel veel meer mensen in de kerk komen als er in de streektaal gepreekt wordt, maar dat dit ook minder zal worden. Het is 'modieus' wordt dan gezegd.

Maar ik heb het de afgelopen vijftig jaar anders beleefd en doe liever niet mee aan die pessimistische verrekijkerij. Ik houd me aan de suggesties die Zerbolt van Zutphen, een man van de Moderne Devotie in 1380 al opschreef: 'Preek in de streektaal en niet in het Latijn! Want de kerk moet ervoor zorgen dat de boodschap voor alle mensen in alle talen klinkt. Dan bereik je grotere groepen, je verlaagt de drempel van het heil, deze volkstaal raakt direct het hart van de mensen.' Vandaar dus een Twentse vertaling van de Bijbel!

Geraadpleegde literatuur

J. Jessen, *Dat Ole en dat Nie Testament*, Göttingen 1984.

F.G.H. Löwik, *De Twentse Beweging*, Groningen 2003.

A. van der Meiden, *De Twentse streektaal als communicatiemiddel voor de verkondiging van het evangelie*, Utrecht 1960.

A. van der Meiden, 'Ons hart tegemoet... Over preken in de streektaal' in:

H. Wagenaar, A. van der Meiden en Y. Schaaf, *Een eigen theologie. Friese en Saksische antwoorden op Afrikaanse vragen*, Kampen 2000, 52-62.

Dr. A. van der Meiden is emeritus hoogleraar communicatiewetenschappen en theoloog.

Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (4)

Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul

Elke nieuwe bijbelvertaling verschilt van haar voorgangers. De verschillen kunnen zijn ontstaan doordat het taalgebruik in de vertaling gemoderniseerd of aan een bepaald niveau aangepast is. De vertalers kunnen ook veranderde exegetische inzichten hebben verwerkt. Of ze gebruikten bij het vertaalwerk een methode die nog niet eerder werd toegepast. In de serie Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster worden vertaalbeslissingen in *De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)* besproken vanuit de bijbelwetenschap, de vertaalwetenschap en de neerlandistiek. De behandelde teksten zijn ontleend aan het oecumenisch leesrooster van de Raad van Kerken in Nederland. De reeks vormt een aanvulling op de vertaalaantekeningen bij de NBV die te vinden zijn op de website www.voederbak.nl. In deze vierde aflevering komen vertaalaantekeningen bij vijf hoofdstukken uit de Jozef-cyclus (Genesis 37-50) aan de orde. Zij worden gelezen op de zondagen 12 en 19 oktober en 9, 16 en 23 november. De vertaalaantekeningen bij Filippenzen 2:5-11 (25 december) zijn in een apart artikel elders in deze aflevering van *Met Andere Woorden* opgenomen.

Genesis 39 (12 oktober)

In Genesis 39 staat de vertaler voor het probleem hoe hij de terminologie rond de verleidingspogingen van de vrouw van Potifar vertaalt. In de brontekst worden enkele neutrale of licht eufemistische, en enkele dubbelzinnige werkwoorden gebruikt. In 39:7 en 12 verlangt de vrouw dat Jozef bij haar komt liggen (*sjichva immi*). In vers 10 geeft de verteller haar verlangen in het Hebreeuws met net iets andere woorden weer: *lijschav ètslaach lihjoot immaach*. Sommige commentaren lezen hierin de

---

suggestie dat de vrouw eerst een minder vergaand verzoek doet (*sjichva immi, lijshav ètslaach*, ‘bij of naast mij/haar liggen’), mogelijk in de hoop om Jozef de eerste stap te laten zetten. Maar het daaropvolgende *lijhoot immaach*, ‘zijn met’, ‘omgang hebben met’, verhindert zo’n onschuldige interpretatie. Ook in vers 14, waar de vrouw zelf dit woord gebruikt om Jozef te beschuldigen, is een neutrale betekenis uitgesloten. In de NBV is dan ook steeds ‘liggen bij’ vertaald, net als in de Friese bijbel ‘lizzer by’. De Groningse en de Twentse bijbel kiezen één keer voor een andere formulering. De Groningse heeft in vers 14 ‘om mit mie te slaopen’ en de Twentse in vers 10 ‘biej heur in berre komen’.

In Genesis 39:14 en 17 duidt de vrouw van Potifar Jozefs komst aan met *boo’ èl*, ‘komen bij’. Volgens sommige commentaren is dit een dubbelzinnig werkwoord dat een neutrale betekenis kan hebben, maar ook een eufemistische aanduiding voor geslachtsgemeenschap is. In de NBV luidde de vertaling aanvankelijk eveneens dubbelzinnig ‘hij is bij mij binnengedrongen’, maar in een later stadium is dat afgezwakt tot ‘hij is mijn kamer binnengedrongen’, waarin nog wel een gewelddadige connotatie aanwezig is, maar niet meer de suggestie van verkrachting. De Friese, Groningse en Twentse bijbel hebben hier een neutraal ‘komen’. Zowel in vers 14 als in vers 17 wordt vervolgens *tsaachaq be*, ‘lachen met’, gebruikt, een enigszins dubbelzinnig werkwoord dat zowel op seksuele intimiteit kan duiden, zoals in Genesis 26:8, als op beledigend gedrag, zoals in Genesis 21:9. Ook het ‘zich vermaken met’ in de NBV verenigt beide aspecten in zich. De Friese bijbel kiest in vers 14 voor ‘de gek mei ús steken’ en belicht in vers 17 het andere aspect met ‘my oanhelje’. Het Gronings geeft twee varianten voor ‘belachelijk maken’: ‘om spot mit ons te drieven’ in vers 14 en, informeler, ‘om ons veur schut te zetten’ in vers 17. De Twentse bijbel heeft een heel aardige formulering die beide aspecten van het Hebreeuwse werkwoord precies recht doet: in 14 komt Jozef ‘um met oons smerige spellekes te spöllen’, in 17 wil hij ‘minne spellekes met miej doon’.

Genesis 40 (19 oktober)

Woordspelingen in een brontekst vormen voor elke vertaler een lastig probleem. Soms lukt het een vervangend woordspel te vinden, vaak zal de vertaler ook moeten kiezen voor een letterlijke vertaling en een toelichting in een voetnoot. Maar een enkele keer is het mogelijk om een woordspeling op dezelfde manier weer te geven als in de brontekst. In de NBV zijn veel voetnoten te vinden waarin woordspelingen verklaard worden, maar in Genesis 40 is de oplossing in de tekst zelf gevonden. In Genesis 40 wordt in vers 13, 19 en 20 gespeeld met de woordcombinatie *nasa’ èt roosj*, ‘het hoofd verheffen’. Wanneer Jozef de droom

---

van de schenker uitlegt, zegt hij dat de farao ‘het hoofd (van de schenker) zal verheffen’. Deze wat vage uitdrukking wordt onmiddellijk geconcretiseerd in ‘u in uw ambt herstellen’. Na deze gunstige uitleg vertelt de bakker hoopvol zijn droom die lijkt op de droom van de schenker, en inderdaad lijkt Jozefs uitleg op de uitleg van de vorige droom. Opnieuw worden de woorden *nasa* ‘èt roosj’, ‘het hoofd verheffen,’ gebruikt. Door de gunstige uitleg die Jozef van de vorige droom heeft gegeven, de parallellen tussen de twee dromen en de aanvankelijk parallele uitleg van beide dromen, wordt met de herhaling van ‘het hoofd verheffen’ de verwachting gewekt dat Jozef ook de bakker een gunstige uitleg zal geven. Die verwachting wordt echter onmiddellijk tenietgedaan wanneer het verheffen wordt geconcretiseerd in ‘aan een paal hangen’. In vers 20 zijn de positieve en de negatieve betekenis van ‘het hoofd verheffen’ tegelijk aan de orde.

In de NBV is, net als in de *Groot Nieuws Bijbel* (GNB), met ‘een hoge plaats geven’ een formulering gekozen die precies het gewenste effect heeft en die, anders dan ‘uw hoofd verhogen’ (NBG-vertaling 1951) of ‘uw hoofd opheffen’ (*Willibrordvertaling*), toch gewoon Nederlands is. De Friese bijbel maakt dezelfde keuze als NBG 1951 en WV: ‘je holle ferheegje’. De Twentse ligt met ‘ne hoge stea geaven’ in de lijn van de NBV. De Groningse bijbel gaat een eigen weg. In de droomuitleg in vers 13 en 19 is met ‘joe hier oethoalen’ eenzelfde vertaling gekozen, maar in vers 20 wordt die formulering niet herhaald: de farao viert zijn verjaardag en laat de schenker en de bakker ‘doar ook kommen’.

In Genesis 40:19 staat behalve *nasa* ‘èt roosj’, ‘het hoofd verheffen’ ook *mee‘aalècha*, ‘van boven u’, een voorzetselbepaling die niet bij het werkwoord aansluit. Dit vreemde element wordt in NBG 1951 vrijwel woordelijk weergegeven, in WV weggelaten. De formulering zou volgens sommige commentaren ook kunnen wijzen op onthoofding. Deze uitleg kiezen zowel de NBV, de Friese bijbel als de streektaalvertalingen: ‘joen kop van scholders schaaiden’ (Gronings) of ‘owwen kop afsloan’ (Twents).

Genesis 43-45 (9, 16 en 23 november)

In de NBV is Genesis 43-45 als één grote literaire eenheid in de Jozef-cyclus gepresenteerd onder het kopje *Jozefs broers opnieuw in Egypte*. In de vertaling is de eenheid van de tekst zichtbaar gemaakt door het gedeelte niet te onderbreken met witregels en tussenkopjes. De NBV laat hier een ander beleid zien dan de meeste bijbelvertalingen. In veel bijbeluitleggen bestaat Genesis 43-45 uit drie verhalen. De traditionele hoofdstukindeling bepaalt daarin het begin en einde van elke literaire eenheid. Een kort opschrift signaleert het thema van elk hoofdstuk. Zo

staat in de GNB boven Genesis 43 *De broers van Jozef gaan opnieuw naar Egypte*, boven Genesis 44 *De zilveren beker van Jozef* en boven Genesis 45 *Jozef maakt zich aan zijn broers bekend*. De Friese bijbel heeft ook drie opschriften, maar niet alle op dezelfde plaats als de GNB: boven 43:1 *Twadde reis nei Egypte*, boven 43:16 *Foar de twadde kear by Joazef* en boven 45:1 *Joazef makket him bekend*. De Groningse bijbel deelt Genesis 43-45 weer anders in. De hoofdstukken 43 en 44 zijn evenals in de NBG 1951 samengenomen onder het kopje *Bruiers van Jozef veur twijde moal noar Egypte*. Genesis 45 staat weer apart met het opschrift *Jozef moakt zok aan zien bruiers bekend*. In de Twentse bijbel geven forse witregels de grenzen van de hoofdstukken aan. De hoofdstukken zijn niet voorzien van opschriften.

De NBV presenteert Genesis 43-45 als één lange perikoop, als een afgerond geheel. Bij de uitvoering van het NBV-project is rekening gehouden met de oorspronkelijke narratieve tekststructuren die lang niet altijd stroken met de klassieke hoofdstukindelingen. Deze structuren komen vooral aan het licht wanneer de lezer de narratieve elementen in een tekst analyseert, niet wanneer men focust op woordherhalingen. Genesis 43-45 is daar een goed voorbeeld van. De basisstructuur van deze hoofdstukken is al in Genesis 42 gegeven, maar wordt hier uitgewerkt. Het begin en het einde van de literaire eenheid verwijzen naar elkaar doordat het verhaal is gesitueerd bij Jakob thuis in Kanaän, en vormen zo de inclusie van het verhaal over het tweede bezoek van de broers van Jozef aan Egypte. Het gebruik van gelijke of gelijksoortige motieven onderstreept die observatie, zoals de geschenken van Jakob voor Jozef (in 43:11,15) en de geschenken van Jozef voor Jakob (in 45:23).

In het verhaal in Genesis 43-45 zijn zeven episodes te onderscheiden die inhoudelijk naar elkaar verwijzen en die in een concentrische structuur zijn geordend:

Episode 1 Jakob stuurt zijn zonen naar Egypte (43:1-14)	A
Episode 2 Aankomst in Egypte, de hofmeester en Jozefs broers (43:15-25)	B
Episode 3 Ontmoeting met Jozef, de maaltijd met de broers (43:26-34)	C
Episode 4 Benjamin en de zilveren beker (44:1-13)	D
Episode 5 Jozef maakt zich aan zijn broers bekend (44:14-45:15)	C
Episode 6 Vertrek uit Egypte, de farao en Jozefs broers (45:16-24)	B
Episode 7 Jakobs zonen komen bij hun vader terug (45:25-28)	A

In de ontwikkeling van de Jozef-geschiedenis is wat in 44:1-13 wordt verteld, van cruciaal belang. De beker speelt een centrale rol bij de ontknopning van het drama van Jozef en zijn broers. Doordat de zonen van Jakob vanwege de aanwezigheid van de zilveren beker in de bagage van Benjamin moeten terugkeren naar het hof, ontstaat de situatie waarin Jozef kan onthullen wie hij werkelijk is.

Filippenzen 2:5-11 (25 december)

Zie het artikel 'De lofprijzing van Christus in Filippenzen 2:6-11' elders in dit nummer.

Geraadpleegde literatuur

Naast de toelichting van NBV-vertalers van het bijbelboek Genesis die bewaard wordt in het archief van het Nederlands Bijbelgenootschap, is gebruik gemaakt van de volgende commentaren:

Ron Pirson, *Belichting van het bijbelboek Genesis*, 's Hertogenbosch 2005.

Gordon J. Wenham, *Genesis 16-50 (World Biblical Commentary)*, Dallas 1994.

Claus Westermann, *Genesis*, (Biblischer Kommentar – Altes Testament 1/3), Neukirchen-Vluyn 1982.

Geraadpleegde bijbelvertalingen

Bibel, út de oarspronklike talen op 'e nij yn it Frysk oerset, Haarlem 1978.

Biebel in de Twentse Sproake, Oale Testament I, z.p. 2001.

Biebel ien t Grunnegers, te verschijnen in oktober 2008, tot die tijd www.liudger.org.

Dr. J. van Dorp is als oudtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap; dr. M.J. de Jong is als nieuwtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap; drs. C. Verheul is als neerlandicus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Waer a 't arte vol van is. Eén van de bijbelboeken in een streektaal.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Waer a 't arte vol van is

Het Hooglied van Salomo in het Zeeuws

Krijn van der Jagt

Voor me ligt de fraai geïllustreerde uitgave van een vertaling van het bijbelboek Hooglied in het Zeeuws van Zuid-Beveland. Als rechtgeaarde Zeeuw heb ik de vertaling met genoegen en met gepaste trots gelezen.

De vraag hoe men een vertaling kan evalueren zonder al te veel van eigen opvattingen en voorkeuren ten aanzien van bijbelvertalen uit te gaan, verdient enige aandacht. Iedere vertaling kan getoetst worden aan specifieke normen. Ik stel in dit artikel twee vragen aan de orde. In de eerste plaats of de vertaling authentiek is. En in de tweede plaats of de vertaling optimaal communiceert.

Wat is authenticiteit en communicatie?

Is de Zeeuwse tekst van Hooglied een authentieke vertaling van het bijbelboek, of hebben de vertalers een tekst geproduceerd die weliswaar gezien kan worden als een parafraze, maar die de kwalificatie 'vertaling' niet verdient. Hebben de vertalers de inhoud van de brontekst en de gedachten en gevoelens die de oorspronkelijke schrijver met zijn doelgroep wilde delen in grote lijnen doorgegeven aan hun doelgroep, of hebben ze andere gedachten en gevoelens verwoord in woorden die de oorspronkelijke auteur niet in de mond nam.

Vertalen is communiceren met een doelgroep door middel van een geschreven (vertaalde) tekst. De Zeeuwse tekst moet als instrument een zekere doelmatigheid hebben. Het belangrijkste criterium is het taaleigen van het Zeeuws. Als de tekst niet als Zeeuws, als de eigen taal wordt herkend door de doelgroep, dan vindt er geen communicatie plaats. Omdat het hier gaat om een geschreven tekst is ook de leesbaarheid van groot belang.

Concrete toetsing

In Hooglied 2:3 lezen we dat het meisje het volgende over haar geliefde zegt:

As een appelboôm in een aege,
Zò is m'n lieven tussen de jongers.
'k Zou ik graag in z'n schaeduw zitte,
en op m'n tonge z'n zoete vruchte proeve.

De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) heeft hier:

Als een appelboom tussen de bomen van het bos,
Zo is mijn lief tussen de jongens.
Ik verlang in zijn schaduw te zitten,
Met mijn tong wil ik zijn zoete vruchten proeven.

Ik vind de Zeeuwse versie een mooie, poëtische vertaling. De 'appelboôm in een aege' is met recht een goede vertaalfondst te noemen. Men moet een keer een wandeling door het heggenlandschap van de Zak van Zuid-Beveland gemaakt hebben om het beeld van de wilde appelboom in een haag van meidoornstruiken voor ogen te hebben. Het is een sprekend beeld, en eigenlijk spreekt het meer dan 'de appelboom in het bos' van de oorspronkelijke tekst.

Het is acceptabel en soms zelfs raadzaam om in een vertaling gebruik te maken van andere beelden dan het origineel geeft. Met name wanneer het nieuwe beeld in de doeltaal de oorspronkelijke betekenis beter weergeeft.

Het Zeeuws kent een verdubbeling van het voornaamwoord ik, zoals in 'k Zou ik graag in z'n schaeduw zitte'. De verdubbeling drukt zowel reflexiviteit uit als nadruk. Het gebruik van dit Zeeuwse taalkenmerk is belangrijk en het gebruik van deze verdubbeling maakt de vertaling echt Zeeuws. Het Zeeuws heeft meer mogelijkheden om betekenisnuances met specifieke voornaamwoorden uit te drukken dan het moderne Nederlands. Het is dus rijker in voornaamwoorden dan het Nederlands. Het Zeeuws kent de volgende voornaamwoorden: *ik, je, ie, zie* (of *ze*), *me, je* en *ze*. Maar er zijn in het Zeeuws nog meer mogelijkheden om deze voornaamwoorden te gebruiken: *ik, je, um, eur, oans* (of *wulder*), *julder zulder* (of *ulder*).

Waarschijnlijk onder invloed van het Nederlands worden de voornaamwoorden van het tweede rijtje in het moderne Zeeuws minder gebruikt.¹ De voornaamwoorden *um* (hij), *eur* (zij), *wulder* (wij), *julder* (jullie) en *zulder* (zij) zijn ook in de vertaling van het Hooglied bijna niet

---

gebruikt. Dat is jammer, omdat juist het gebruik van deze typisch Zeeuwse woorden het eigen karakter van de taal laat zien. Het lijkt me van belang dat de Zeeuwse vertaalgroep een studie maakt van het gebruik van het voornaamwoord. Dit kan nuttig zijn om het karakter van de Zeeuwse taal in kaart te brengen.

We hebben gezegd dat vertalen communiceren is met een bepaalde doelgroep. Het Hooglied is Hebreeuwse erotische poëzie. De Hebreeuwse dichtkunst hanteert het zogenaamde parallelisme. De vertalers hebben er voor gekozen het parallelisme van de oorspronkelijke tekst te bewaren en dit in de vrije versvorm te vertalen. Dit is over het algemeen goed gelukt. Hoewel er op sommige plekken wel wat meer nuances in de parallelle zinnen aangebracht hadden mogen worden.

Hooglied 4:12:

Een of^tetuund of, bi je
m'n zuster, m'n bruid,
een of^tetuund of,
een verzegelde bron.

Ik zou willen voorstellen om het moeilijk leesbare: *een of^tetuund of*, in de eerste regel, te vervangen met: *een of bi je*.

Een of bi je,
m'n zuster, m'n bruid,
een of^tetuund of,
een verzegelde welle.

Het woord *of* wordt hier in twee verschillende betekenissen gebruikt. In *of^tetuund* betekent het: '(af)getuind', en het tweede *of* staat voor 'hof'. De keuze voor *bron*, in plaats van *welle* lijkt me een overname vanuit het Nederlands.

Leesbaarheid

De leesbaarheid van een tekst wordt voor een belangrijk deel bepaald door de directe herkenbaarheid van woorden. De Zeeuwse tekst van het Hooglied is niet overal gemakkelijk leesbaar, doordat er hier en daar problemen optreden bij het herkennen van woorden. Een voorbeeld is Hooglied 3:2c, 'Ik zoek n, mae ik kan n nie vinde'. Soms wordt het voornaamwoord gespeld als 'n, soms als n en soms als *um*. Het moge duidelijk zijn dat de uitspraak varieert, en het streven om het Zeeuws zo

---

fonetisch mogelijk weer te geven heeft ongetwijfeld voordelen, echter ook nadelen. De herkenbaarheid van woorden kan in het geding zijn. Een fonetische schrijfwijze kan de leesbaarheid bemoeilijken. In alle talen slijken medeklinkers en klinkers geheel of gedeeltelijk in. Men doet dat ook in het Zeeuws. Het is de vraag of men dit overal in de schrijfwijze moet noteren, zoals bijvoorbeeld in Hooglied 3:4 'toet a 'k n in 't uus van m'n moeder ebrocht `e'.

Letterlijke vertalingen

Zoals in alle vertalingen is het moeilijk om te communiceren met de doelgroep via een letterlijke vertaling. De vertalers van het Hooglied in het Zeeuws zijn er niet altijd in geslaagd om de betekenis van het origineel adequaat in het Zeeuws te verwoorden. De vertaling kenmerkt zich door een zeker gebrek aan evenwicht: soms is er vrij en onbekommerd vertaald, maar op andere plaatsen bestempelt het Hebreeuwse origineel via de NBV de tekst zodanig dat het Zeeuws ondergesneeuwd is. 'Ie wei tussen de lelies' (2:16) is een letterlijke vertaling en naar mijn gevoel beslist geen Zeeuwse uitdrukking.

Een ander voorbeeld is Hooglied 8:6

Draeg me op j'n arte as een zegel,
as een zegel op j'n erm.

De tekst verwijst naar het dragen van een antiek stempel, dat gebruikt werd om transacties te doen. Dit stempel werd in een koordje om de hals gedragen of aan een bandje om de pols of arm. De eigenaar droeg zijn stempel altijd bij zich, en de bruid van het Hooglied wil dan ook zeggen dat ze altijd dicht bij haar geliefde wil zijn, zoals zijn stempel altijd bij hem is. De letterlijke vertaling die het Zeeuwse Hooglied produceert doet geen recht aan de tekst. Het idee van een (post)zegel op het hart communiceert immers niet wat de oorspronkelijke tekst wil zeggen.

Conclusie

Vertalen is communiceren via een vertaalde tekst met een bepaalde doelgroep. De vraag wie de doelgroep van de vertaling van het Hooglied in het Zeeuws is, kan zonder problemen beantwoord worden. De doelgroep bestaat uit mensen die het Zeeuws als moedertaal hebben. Het lezen van een tekst in het Zeeuws heeft voor hen iets van een terugkeer naar de *roots*.

Het vertalen van de Bijbel in de regionale talen van ons land heeft voor hen die deze talen als moedertaal spreken of verstaan een duidelijke

---

meerwaarde boven de vertalingen in het Nederlands. Via een vertaling in het Zeeuws kan ik de stem van de tekst soms beter aanvoelen dan via een vertaling in het Nederlands. Zo communiceert de vertaling in het Zeeuws goed met de doelgroep. De tekst moet dan wel echt Zeeuws zijn, en niet half Zeeuws, half Nederlands of gehebraïiseerd Zeeuws. Ik vind de tekst van het Zeeuwse Hooglied in dit opzicht geslaagd. Ik meen echter dat wanneer de vertalers op sommige plaatsen minder letterlijk hadden vertaald het Zeeuws beter uit de verf had kunnen komen. Het Hooglied in het Zeeuws is een authentieke vertaling van het origineel, die goed communiceert met de doelgroep.

Noten

- 1 Zie het artikel van Clazien Rooze-Stouthamer, 'Het persoonlijk voornaamwoord in de onderwerpspositie in de Zak van Zuid-Beveland' in: *Nehalennia, Bulletin van de werkgroep Historie en Archeologie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en de Zeeuwsche vereniging voor Dialectonderzoek*.

Dr. K.A. van der Jagt is vertaalconsulent bij de United Bible Societies en lid van de Zeeuwse vertaalgroep.

Kort Nieuws

Bijbel10daagse 2008 *De Bijbel tussen trend en traditie*

Het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) wil ervoor zorgen dat de Bijbel zoveel mogelijk mensen bereikt en aanspreekt. De Bijbel geeft betekenis aan de levens van veel mensen en kan een brugfunctie vervullen tussen kerk en samenleving. Daarom organiseert het NBG ook dit jaar weer de Bijbel10daagse: tien dagen lang aandacht voor de Bijbel, in de kerk en daarbuiten!

Centraal in deze Bijbel10daagse staat het thema *De Bijbel tussen trend en traditie*. Dit thema biedt mogelijkheden om terug te kijken naar de betekenis van de Bijbel door de generaties heen. Tegelijkertijd wordt benadrukt dat de Bijbel geen museumstuk is: ook vandaag spreekt de Bijbel mensen aan. Het thema *De Bijbel tussen trend en traditie* wil zowel aandacht genereren voor het gebruik van de Bijbel in traditionele zin als voor nieuwe ideeën rond bijbelgebruik in kerk en cultuur. Bij het thema zijn twintig bijbelteksten gekozen, met als centrale teksten Prediker 1:2-11, Markus 1:16-20, Lucas 10:25-37 en Exodus 16:1-20.

Voor meer informatie over de Bijbel10daagse kunt u kijken op www.bijbel10daagse.nl.

Bijbelglossy HEMEL

Geheel in de lijn van het thema van de Bijbel10daagse vraagt het Nederlands Bijbelgenootschap op een trendy manier aandacht voor de Bijbel door de uitgave van de eenmalige Bijbelglossy: HEMEL. HEMEL is een fullcolour magazine van 150 pagina's. In HEMEL vindt u alles wat andere glossy's ook bieden: lifestyle, kleding, eten, portretten, reportages, interviews, columns etc., maar in HEMEL heeft alles een link met de Bijbel. Op deze manier hopen we een grote groep niet-kerkelijke Nederlanders (weer) in aanraking te brengen met de Bijbel en hen uit te dagen om het boek (weer) eens open te doen. Door een Bijbelglossy te maken brengen we de Bijbel op een eigentijdse en verrassende manier onder de aandacht. De glossy richt zich in eerste instantie op mensen voor wie bijbellezen geen vanzelfsprekendheid is, daarbij denken we specifiek aan mensen in de leeftijd van 20-35 jaar.

De eenmalige Bijbelglossy HEMEL verschijnt op 25 september en zal vanaf dat moment voor € 5,- te koop zijn.

Kerken worden van harte uitgenodigd om HEMEL onder de aandacht te

---

brenge van een breed, niet-kerkelijk publiek. Daarom kunnen zij HEMEL bestellen met een aantrekkelijke korting. Als een kerk tien exemplaren of een veelvoud daarvan bestelt, betaalt de kerk € 25,- per tien exemplaren. Deze tien exemplaren worden bovendien geleverd in een mooie display.

Voor meer informatie over de glossy HEMEL kunt u kijken op www.hemel.nu.

Materialen Bijbel 10daagse

Er is een gemeentefolder ontwikkeld met tips en ideeën voor kerken om in de Bijbel10daagse aan de slag te gaan. Ook is er een folder beschikbaar met tips over hoe kerken de glossy HEMEL kunnen gebruiken. Beide folders zijn te bestellen via het Klantencontactcentrum (KCC) van het Nederlands Bijbelgenootschap: info@bijbelgenootschap.nl of telefoonnummer (023) 514 61 46.

Er zijn ook diverse andere materialen ontwikkeld om in de Bijbel10daagse mee aan de slag te gaan, zoals een schutbladentoonstelling en een placemat. Deze en andere materialen worden ook genoemd in de gemeentefolder (te downloaden via www.bijbel10daagse.nl) en kunnen eveneens worden besteld bij het KCC.

Presentatie Groningse bijbel

In de Martinikerk in Groningen wordt op zaterdagmiddag 25 oktober de Bijbel officieel gepresenteerd.

Aanmelden bij de heer Marten van Dijken: liudger@vandijken.com of telefonisch (0594) 50 30 30.

Nationale Bijbelzondag

Een belangrijke activiteit voor kerken en gemeenten is de Nationale Bijbelzondag op 26 oktober. Tijdens de erediensten of daarna wordt in veel kerken (in 2007 waren dat er meer dan 1000!) extra aandacht gegeven aan het bijbel(vertaal)werk en het thema van de Bijbel10daagse. Dat gebeurt in de preek, het gebed, een aparte toespraak door een vrijwilliger van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) en/of door een speciale collecte. Dit jaar wil het NBG de bijbelverspreiding in China ondersteunen. Ook zijn er weer diverse materialen ontwikkeld, zoals een bijbelleesproject met placemat.

Voor meer informatie: www.bijbel10daagse.nl.

De NBV-Studiebijbel

Op donderdagmiddag 30 oktober 2008 vindt in de Geertekerk in Utrecht de feestelijke presentatie plaats van de NBV-Studiebijbel.

Geïnteresseerden die de bijeenkomst willen bijwonen, kunnen contact opnemen met het Klantencontactcentrum van het Nederlands Bijbelgenootschap (023) 514 61 46 of per e-mail: info@bijbelgenootschap.nl. Voor meer informatie over deze uitgave: zie www.nbvstudiebijbel.eu.

Symposium over streektaalen

Naar aanleiding van de verschijning van de Groningse bijbel wordt in Groningen op zaterdag 1 november een symposium over streektaalen georganiseerd.

Plaats: Huis van de Groninger Cultuur, Cascadeplein 4, 9726 AD Groningen.

Aanmelden bij de heer Eddy Visser (e.visser41@hetnet.nl) of telefonisch (0594) 50 30 30.

De bijbel in het Fries digitaal beschikbaar

De Friese bijbelvertaling van G.A. Wumkes uit 1943 is digitaal beschikbaar via de website www.wumkes.nl. Het bestand is ontsloten door bladwijzers. Deze verwijzen naar de afzonderlijke delen (OT en NT), boeken en hoofdstukken. In het bestand zijn ook de paginanummers van het oorspronkelijke gedrukte werk opgenomen.

De Delftse bijbel (1477) getranscribeerd

Nadat al eerder de Delftse bijbel gefotografeerd en doorzoekbaar op de NBG-website www.bijbelsdigitaal.nl geplaatst was, is nu ook de transcriptie ervan toegevoegd. Deze is gemaakt door vrijwilligers onder leiding van dr. Nicoline van der Sijs. Evenals de Statenbijbel is nu ook de Delftse bijbel in zijn oorspronkelijke vorm mét de transcriptie ernaast kolomsgewijze te doorzoeken op www.bijbelsdigitaal.nl.

Literair Symposium met Vonne van der Meer en Marianne Witvliet

Op zaterdag 1 november organiseren CLO (Christelijk Literair Overleg), het Nederlands Bijbelgenootschap en Liter (christelijk literair tijdschrift) een symposium over *Literatuur tussen trend en traditie*. Hebben wij last of plezier van traditie? Is literatuur onderdeel van de traditie of doorbreekt literatuur de traditie juist?

's Morgens treden Vonne van der Meer en Marianne Witvliet op. Vonne van der Meer is bekend als auteur van *Eilandgasten* (1999), *De avondboot* (2001) en *Laatste seizoenen* (2002). Van Marianne Witvliet verscheen dit jaar *Kind van het water*. De schrijfsters lezen voor uit eigen werk, worden geïnterviewd en gaan in gesprek met het publiek.

In het middagprogramma zijn er diverse workshops, o.a. over Maria Magdalena in de literatuur, over Revius, over Willem de Mérode, over de NBV-Studiebijbel en over de Prentenbijbel van Marijke ten Cate.

Tijd: zaterdag 1 november, 9.30-16.00 uur.

Plaats: Scholengemeenschap Guido de Brès, Paladijnenweg 251, Amersfoort.

Toegang: inclusief lunch € 25; voor jongeren tot 25 jaar € 10.

Informatie en/of aanmelding: Margriet van Wijk, Alphons Diepenbrocklaan 6, 7425 HK Deventer, margrietklapwijk@kpnplanet.nl. Zie ook www.chroom.net/clo en www.bijbel10daagse.nl.

Activiteiten en uitgaven tijdens de Bijbel10daagse

Behalve bovenstaande activiteiten en uitgaven biedt de Bijbel10daagse nog meer. Zo kunt u op 28 oktober weer meedoen aan de Nationale Bijbeltest op televisie. Ook verschijnt tijdens de Bijbel10daagse de Prentenbijbel. Verder zijn er gedurende de hele Bijbel10daagse allerlei activiteiten verspreid door het hele land. Houd hiervoor de website www.bijbel10daagse.nl in de gaten!

Tentoonstelling Rijmbijbel van Jacob van Maerlant

In februari van dit jaar is de *Rijmbijbel* van Jacob van Maerlant – één van de beroemdste Nederlandse boeken uit de middeleeuwen – vanuit Museum Meermanno naar een gespecialiseerd atelier gebracht om uit elkaar te worden genomen. De huidige boekband bleek te veel schade aan het kostbare handschrift op te leveren.

Voordat het boek opnieuw zal worden gebonden zal Museum Meermanno van 11 oktober 2008 tot en met 11 januari 2009 een serie van ruim twintig bladen van de *Rijmbijbel* van Maerlant laten zien in de tentoonstelling *De magie van de Maerlant-bijbel. Middeleeuws meesterschap in tekst en beeld*.

De van oorsprong Vlaamse dichter Jacob van Maerlant schreef de *Rijmbijbel* omstreeks 1270. Het is de eerste bijbelse geschiedenis in het Nederlands en alleen al daarom van enorm belang. Er zijn slechts enkele handgeschreven versies van overgeleverd. Museum Meermanno beschikt over een luxe exemplaar dat in 1332 is voltooid. Het handschrift is voor de onbekende opdrachtgever voorzien van een serie prachtige miniaturen. Voor meer informatie: Aafke Boerma (boerma@meermanno.nl), Museum Meermanno, Prinsessegracht 30, 2514 AP Den Haag, (070) 346 27 00, www.meermanno.nl.